

Spis treści

foto. A. Jabłńska

Pałac w Morasku

Foto na okładce B. Śmiełowski

FUNDUSZE PRZEDSTAWICIELSTWA KOMISJI EUROPEJSKIEJ W POLSCE DLA ORGANIZACJI NON PROFIT	2
NOWE ZASADY OCHRONY PRZYRODY	3
OCHRONA ŚRODOWISKA W PROCESIE INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ Z PERSPEKTYWY RZĄDU POLSKIEGO	5
ROLNICTWO W PRAWODAWSTWIE UNII EUROPEJSKIEJ STAN I KONSEKWENCJE DLA POLSKI	8
POLSKIE ROLNICTWO EKOLOGICZNE MA DUŻE SZANSE	13
OCHRONA PRZYRODNICZYCH I KULTUROWYCH WARTOŚCI KRAJOBRAZU	15
PROJEKTOWANY CYSTERSKI PARK KULTUROWY OWIŃSKA-RADOJEWO	18
IV KONKURS PLASTYCZNY Z CYKLU „LAS W MOICH OCZACH” POD HASŁEM „OWOCE LASU”	21
KONKURS FOTOGRAFICZNY – „LAS W MOIM OBIEKTYWIE”	22
SEA 2001, KONKURS FUNDACJI SASAKAWA PEACE FOUNDATION	22
LIS – VULPES, WRÓG CZY SOJUSZNIK?	23

Wydawca: Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej – Biblioteka Ekologiczna. **Adres Wydawcy i Redakcji:** 61-715 Poznań, ul. Kościuszki 79, tel.: (0-61) 852 41 39, (061) 852 13 25, fax: (0-61) 852 82 76. **Redaguje Zespół. Skład i druk:** PRODRUK Poznań ul. Błażeja 3, tel. 8229-046. Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania i adiustacji tekstów oraz zmiany tytułów. Przedruk materiałów lub ich części tylko za zgodą redakcji Wielkopolskiego Biuletynu Ekologicznego. Nakład wydrukowano na papierze ekologicznym.

FUNDUSZE Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Polsce dla organizacji NON PROFIT

Z upoważnienia Urzędu Marszałka Województwa Wielkopolskiego Redakcja Wielkopolskiego Biuletynu Ekologicznego publikuje polską wersję listu skierowanego przez Ambasadora UE Pana Bruno Dethomasa do Pana Marszałka woj. wielkopolskiego w sprawie funduszy na realizację Programu Małych Projektów (SPP).

Zbigniew Krysiński
WBE.

UNIA EUROPEJSKA PRZEDSTAWICIELSTWO KOMISJI EUROPEJSKIEJ W POLSCE

Warszawa, 15 maja 2001
AB/10/14/01

Szanowny Panie Marszałku,

chciałbym pana poinformować, że Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce będzie przyznawać fundusze organizacjom typu non-profit w ramach Programu Małych Projektów (SPP).

SPP pozwala Przedstawicielstwu Komisji Europejskiej w Polsce wspierać pewne typy działań poprzez wkład finansowy. Działania te mają być komplementarne w stosunku do projektów związanych z Phare i wspomagać polskie podmioty w kontekście wejścia Polski do Unii.

Szczególnym celem jest zapewnienie skromnego wsparcia finansowego dla projektów, które:

- podnoszą świadomość dot. Integracji europejskiej wśród społeczeństwa Polski, lub
- mają bezpośredni wkład w przygotowanie Polski do wstąpienia do UE, lub
- uwidaczniają silniej obecność UE W Polsce.

Projekty mogą przybrać formę skierowanych na integrację działań, imprez kulturalnych lub sportowych, czy też projektów wzmacniających społeczeństwo obywatelskie. Więcej informacji dot. Programu można znaleźć w załączonych wytycznych.

Chciałbym poprosić Pana o podzielenie się tą informacją z organizacjami pozarządowymi oraz typu non-profit w Pańskim województwie.

Jeżeli jakakolwiek organizacja chciałaby otrzymać dofinansowanie, powinna przesłać swój wniosek bezpośrednio do Przedstawicielstwa na załączonym formularzu. Elektroniczna wersja oraz wytycznych jest dostępna na internetowych stronach Przedstawicielstwa: <http://www.europa.delpol.pl/links> lub też może być przesłana na życzenie pocztą elektroniczną (alyssa.boulares@delpol.cec.eu.int). Więcej informacji wnioskodawcy mogą uzyskać kontaktując się bezpośrednio z Panią Alyssą Boulares lub Panią Dorotą Górską.

Dziękuję za współpracę w tym zakresie

Z najlepszymi pozdrowieniami

Bruno Dethomas
Ambasador

NOWE ZASADY OCHRONY PRZYRODY

Rozmowa z Wiceministrem Środowiska, Głównym Konserwatorem Przyrody Januszem Radziejewskim- przeprowadzona przez Agnieszkę Dzięgielewską i Artura Sawickiego.

Panie ministrze, jaka była przyczyna nowelizacji ustawy o ochronie przyrody?

Przyczyny były dwie: pierwsza jest związana z uchwaleniem Konstytucji z 1997r., która nakłada na resorty konieczność dostosowania obowiązujących przepisów do zapisów w niej zawartych. W przypadku Ministerstwa Środowiska oznacza to m.in., że wszystkie problemy dotyczące obywateli mogą być regulowane tylko w drodze ustawowej. Dotychczas niektóre akty z dziedziny ochrony środowiska, np.: kwestie ograniczeń, nakazów i zakazów na obszarach chronionych, były regulowane aktami niższego rzędu. Szereg aktów wydawał minister, np. plany ochrony parków narodowych. Konstytucja wymaga podniesienia rangi tych aktów tak, aby podlegały wszystkim wynikającym z tego procedurom, np. kontroli sądowej czy możliwości odwołania. Drugą przyczyną była konieczność dostosowania polskiego prawa do prawodawstwa UE i innych zobowiązań międzynarodowych Polski. Chodzi głównie o dyrektywę ptasią, zwaną habitatową, i tworzenie ogólnoeuropejskiego systemu obszarów chronionych **Natura 2000**, czyli sieci obszarów o szczególnym znaczeniu dla zachowania siedlisk roślin i zwierząt na terenie Europy. W nowej ustawie znajdują się również zapisy związane z możliwością realizacji w Polsce Konwencji Waszyngtońskiej o zakazie handlu zagrożonymi gatunkami zwierząt i roślin.

Czy na bazie znowelizowanej ustawy o ochronie przyrody można już teraz stwierdzić, że nasze przepisy dotyczące ochrony środowiska są już dostosowane do przepisów unijnych?

Niewątpliwie tak. Szerokie opinie, jakie uzyskaliśmy na jej temat, a obecnie każda ustawa przechodzi przez opiniowanie czy jest zgodna z prawem UE, są pozytywne. Również na bazie wcześniejszych projektów, a obecnej ustawy, przygotowane są odpowiednie dokumenty krajowe, np. strategia systemu **Natura 2000**.

Czy istniały jakieś poważne rozbieżności między sposobami ochrony przyrody w Polsce, a przepisami unijnymi?

Prawo unijne wprowadza dużą swobodę – uregulowania dotyczące ochrony środowiska wynikają w dużej mierze ze zwyczajów lokalnych i międzynarodowych. Jedynę, czego Unia oczekiwała, to wprowadzenie zasad ochrony siedlisk cennych z punktu widzenia zachowania dziedzictwa przyrodniczego Europy. Natomiast forma ich ochrony, to jest już nasza sprawa. Większość granic występowania tych siedlisk pokrywa się z istniejącymi granicami polskich rezerwatów, natomiast część będzie musiała dostać dodatkową ochronę. W tej chwili koncentrujemy się na pracach Instytutu Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk z Krakowa, który jest jednostką wiodącą, przeprowadzającą waloryzację przestrzeni Polski pod względem występowania siedlisk cennych dla UE. Na bazie tej sieci rząd będzie musiał wprowadzić system **Natura 2000** i go monitorować.

Prace nad znowelizowaniem ustawy trwały ponad rok, od grudnia 1999. Dlaczego?

Prace trwały nawet dłużej-prawie rok na poziomie rządowym, resortowym, a dopiero później w sejmie. Ustawa trafiła do sejmiku razem z wieloma innymi projektami, co opóźniło termin jej rozpatrywania. Poza tym wywołała pewne kontro-

wersje, np. bardzo istotna była dyskusja dotycząca roli samorządów w ochronie środowiska i przyrody. Jej uspołecznienie polega m.in. na tym, że wzrasta udział przedstawicieli organizacji zajmujących się ochroną środowiska czy samorządów w różnego rodzaju ciałach doradczych. Drugą rzeczą jest podejmowanie decyzji po uzgodnieniu z samorządami np. w przypadku tworzenia nowych obszarów chronionych. Moim zdaniem takie postępowanie jest zgodne z normami obowiązującymi w krajach szanujących prawa społeczności lokalnej. Poza tym w ustawie pojawiły się zapisy regulujące problem własności prywatnej-tereny prywatne mogą zostać objęte ochroną pod warunkiem zgody właściciela lub wyłączenia zgodne z ustawą o gospodarce gruntami, gdzie wśród celów, dla których własność prywatna może zostać wyłączone, wymienia się m.in. zadania w dziedzinie ochrony przyrody.

Największy problem ze współpracą z samorządami ma chyba miejsce w przypadku Tatrzańskiego Parku Narodowego?

Niezupełnie. Jest to problem najgłośniejszy, przez niektórych uznawany za sztandarowy. TPN zawiera dużą własność prywatną, np. największą leśną własność prywatną, zorganizowaną w postaci nadleśnictwa, to Wspólnota Siedmiu Uprawnionych Wsi, tzw. Wspólnota Witowska, która ma tradycje sięgające czasów I Rzeczypospolitej. To oni są właścicielami części Tatr i zażądali wyłączenia ich z terenów TPN. Czyniliśmy wysiłki, aby uzgodnić zasady funkcjonowania lasów prywatnych w obrębie TPN, żeby nie doszło dezintegracji. Polityka ochrony, a nawet turystyki, powinna być prowadzona w jednakowy sposób w całych Tatrach, a nie w podzielonych na państwowe i prywatne. Właściciele prywatni muszą wiedzieć, że ich prawa będą respektowane, ale zarazem powinni respektować sprawy wynikające z ochrony przyrody na terenie Tatr. Wydaje mi się, że wypowiedzi oskarżające górali i tamtejsze samorządy o bardzo złe zamiary dotyczące Tatr, są bardzo szkodliwe, zwłaszcza że jest to nieprawdą. Innym problemem jest Kampinos, który zawiera dużą ilość własności prywatnej-nie mamy pieniędzy na wykup, a cena ziemi ciągle wzrasta, ponieważ jest coraz większe zainteresowanie terenami budowlanymi.

Czy znowelizowana ustawa wystarczająco zabezpiecza interesy ochrony środowiska chociażby w Kampinoskim Parku Narodowym i jego otulinie?

Oczywiście, że zabezpiecza, bo w tym przypadku nic się nie zmieniło. Trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że ochrona przyrody jest regulacją prawną, która obowiązuje wszystkich-nie jest to coś, za co odpowiada minister, dyrektor parku, ale jest to po prostu odpowiedzialność, która spoczywa na każdej władzy. Przestępstwa przeciwko przyrodzie to nie są czyny, które mogą być ścigane przez społeczne ruchy ekologiczne, tylko jest to sprawa uregulowana kodeksem karnym. To policja powinna reagować na wszystkie nieprawidłowości, oprócz oczywiście innych uprawnionych służb, typu Straż Leśna czy służby parków narodowych. Słynny problem dotyczący wyrzucania odpadów do lasów nie jest tylko problemem środowiska, ale jest czynem zagrożonym sankcjami prawnymi i podlega ściganiu. Można się zorientować, kto

NOWE ZASADY OCHRONY PRZYRODY

wyrzuca śmieci do lasu. I bynajmniej nie chodzi o ludzi biednych. To jest kwestia kultury współżycia ze środowiskiem.

Przez wiele lat mówiło się o projekcie powstania Mazurskiego Parku Narodowego. Na ostatniej konferencji mówił Pan o innym, akceptowanym przez przyrodników projekcie.

Jest to koncepcja utworzenia kilku większych rezerwatów. Na początku trzeba wiedzieć, że pomysł powołania nowego parku nie został zaakceptowany przez wielu przyrodników, leśników i wielu samorządowców. Odstąpiliśmy od niego jednak nie z powodów sprzeciwów, ale dlatego że nie ma na to pieniędzy ani ośrodka, który by te działania zdecydowanie popierał. Zdecydowaliśmy się teraz na koncepcję, która ma za zadanie chronić regiony, które są zagrożone nadmierną eksploatacją leśną czy turystyczną. W miejscach, gdzie występuje zdecydowany sprzeciw społeczny, chcemy tworzyć leśne kompleksy promocyjne, żeby podnieść rangę ochronną tych lasów, a jednocześnie przyzwyczajać ludzi, że ochrona przyrody nie oznacza całkowitego zamknięcia lasu. Mamy też sukcesy, np. poparty przez wszystkie władze projekt utworzenia Parku Narodowego Ujścia Warty-objektu niezwykle ciekawego ze względów ornitologicznych, bardzo interesującego dla Unii Europejskiej. Trwają teraz uzgodnienia międzyresortowe, a nawet są zapisane na ten cel pieniądze z budżetu państwa. Staramy się również dalej negocjować w sprawie rozszerzenia parku narodowego w Białowieży-pojawiają się możliwości wypracowania takiej formuły ochrony tego obszaru, która będzie satysfakcjonowała wszystkich.

Z zeszłorocznych obserwacji wynika, że problemy z tworzeniem nowych parków występują tam, gdzie dotyczą terenów leśnych.

W miejscach, gdzie jest duże bezrobocie, wiele osób znajduje miejsce zatrudnienia w jednej porządnej firmie, jaką są Lasy Państwowe. Czasami opory pracowników lasów są nieuzasadnione, bo utworzenie parku niekoniecznie musi dla nich oznaczać bezrobocie, wręcz przeciwnie-czasami może zwiastować nowe miejsca pracy. Problem jest inny-po przejściu z przedsiębiorstwa prywatnego na utrzymanie budżetowe płacę są o 30-40% niższe niż na analogicznym stanowisku. Jest jeszcze kwestia polowań, pozyskania drewna i postrzegania tego pozyskania przez okolicznych kontrahentów. Ale to jest sprawa do rozwiązania, bo wystarczy, jak planujemy np. w Białowieży, wprowadzić strefy otulinowe, które prowadziłyby działalność gospodarczą i zapewniały przyjęcie całego ruchu rekreacyjnego. Chcemy, aby w tych sferach gospodarczych można było nadal zbierać runo leśne i aby spełniały one pozaprodukcyjne funkcje lasów. Niektórzy zarzucają, że mamy tylko 1,1-1,6% parków narodowych. Ale ile w Polsce, która jest gęsto zaludniona, może być parków? Dyskutujemy teraz na temat pośrednich form ochrony przyrody, jakimi są leśne kompleksy promocyjne-obszary nastawione na bardziej intensywną przebudowę drzewostanów i zapewnienie społeczeństwu dostępu do lasu.

Czyli program tworzenia sieci parków narodowych jest już wykonany w stu procentach?

Na pewno jest jeszcze kwestia parku turnickiego, czy powiększenie białowieckiego. Niektórzy twierdzą, że część Puszczy Knyszyńskiej ze względu na kompleksowe walory mogłaby być parkiem narodowym, inni mówią o jurajskim parku koło Częstochowy. Zastanawia mnie, że to, co miało być parkiem, jest obecnie rezerwatem przyrody, a reszta

stanowi własność prywatna. Trzeba się zastanowić nad formułą-tamtejszy park musiałby mieć zapisanych więcej funkcji turystycznych, bo jest to element ściągający ludzi. Gdyby miał dostatecznie szeroką ofertę turystyczną, społeczność lokalna na pewno podarłaby ten projekt. Park krajobrazowy jest z pewnością słabą formą ochrony.

Zapis dotyczący likwidacji lub pomniejszenia powierzchni parków narodowych wywołał wiele dyskusji.

Przyznam się, że jeżeli chodzi o pomniejszenie, to jesteśmy jak najbardziej za, ponieważ może to pomóc rozwiązać sprawy techniczne. Czasem jest tak, że, parki narodowe chcą się pozbyć zbędnej infrastruktury, a nie mogą, bo budynek jest zapisany w strukturach parku. Na przykład przez Woliński Park Narodowy przebiega jedyna droga łącząca centrum kraju ze Świnoujściem, ale nie można jej modernizować, ponieważ formalnie jest terenem parku narodowego. Jeżeli chodzi o likwidację, to nie widzę możliwości likwidacji żadnego parku. Nawet gdyby wybuchł tam pożar, to i tak z punktu widzenia przyrodniczego teren ten powinien zostać objęty ochroną i badaniami dotyczącymi naturalnej sukcesji. Zapis o możliwości likwidacji jest wymogiem czysto prawnym, ponieważ ten, kto ma prawo park założyć, musi mieć prawo go rozwiązać. Należy pamiętać, że ostatecznie decyduje o tym Rada Ministrów.

Wiele kontrowersji wzbudził zapis zrównujący Straż Ochrony Przyrody z innymi organizacjami zajmującymi się ochroną środowiska.

To było nieporozumienie. Zapis ustawy z 1991 roku był niewykonalny, ponieważ założenie było niezgodne z prawem. Organizacja społeczna nie może mieć żadnych uprawnień policyjnych. Poza tym organizacja społeczna zawiązuje się sama, a nie jest tworzona przez ministra. Nawet gdyby ten zapis został uchwalony przez Sejm, to Trybunał Konstytucyjny i tak zapewne zaniegowałby ustawę jako niezgodną z prawem. Ale problem leży gdzie indziej. Właściwie zapisy pozwalają na działalność SOP. Wystarczy, że zarejestrują się jako organizacja społeczna, wtedy bardzo chętnie podpiszemy umowę o współpracy z rekomendacjami dla dyrektorów parków narodowych czy Lasów Państwowych. Społeczni Strażnicy Ochrony Przyrody mieliby za zadanie współpracować ze służbami terenowymi oraz prowadzić działalność wychowawczo-interwencyjną, ale już bez możliwości legitymowania. Gdyby SOP chciała istnieć w tej formule, to nawet byłoby lepiej dla ochrony przyrody, bo uniknęłoby się niepotrzebnych konfliktów.

Jak widzi Pan przyszłość ochrony przyrody w Polsce?

Ochrona przyrody będzie w przyszłości polegała na realizacji programów ogólnoeuropejskich, obejmujących cały kontynent, a z drugiej strony na dochodzeniu do racjonalnego podejścia do gospodarowania zasobami przyrody. Większą rolę w ochronie różnorodności będą odgrywały zwłaszcza samorządy lokalne. Tu widzę dużą przyszłość planów zagospodarowania przestrzennego, tworzonych już od lat w krajach unijnych. A swoją drogą warto też zainteresować się odpowiednim wykorzystaniem surowców naturalnych, np. drewna w nowoczesnym drewnianym budownictwie mieszkaniowym. Już teraz można zaobserwować, że w skali kraju rośnie zapotrzebowanie i zainteresowanie taką formą budownictwa. Możliwości zagospodarowania wysoko przetworzonego drewna byłyby olbrzymie.

OCHRONA ŚRODOWISKA W PROCESIE INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ Z PERSPEKTYWY RZĄDU POLSKIEGO

1. Problematyka ochrony środowiska w polityce Unii Europejskiej

Unia Europejska przywiązuje wielką wagę do ochrony środowiska. Oczywiście prawda, że zanieczyszczenia nie znają granic skłoniła już w 1972r. szefów państw i rządów ówczesnej Wspólnoty do wypracowania wspólnego programu działań. Nowy impuls nadał polityce wspólnotowej Jednolity Akt Europejski wprowadzając do Traktatu Rzymskiego tytuł poświęcony środowisku, który następnie został przyjęty przez tytuł XVI Traktatu z Maastricht. Aktualnie obowiązujący V Program działań w środowisku (Komisja opracowuje obecnie VI Program) koncentruje się na realizacji rozwoju gospodarczego i społecznego przy jednoczesnym unikaniu powstania zanieczyszczeń i szkód w środowisku. W odniesieniu do zagrożeń o charakterze regionalnym i globalnym takich jak zmiany klimatu, zubożenie warstwy ozonowej, pustynnienie, Unia Europejska angażuje się aktywnie na forum międzynarodowym.

Ochrona środowiska jest niewątpliwie jednym z najtrudniejszych tematów w negocjacjach o członkostwie Polski w UE. Przyczyny tego stanu są dwojakie, z jednej strony waga, jaką Unia przywiązuje do spraw związanych ze środowiskiem i dość wysoka świadomość ekologiczna obywateli jej krajów członkowskich, z drugiej zaś mimo niewątpliwych osiągnięć w ciągu ostatniego 10-lecia utrzymujący się dystans jaki dzieli pod tym względem Polskę od UE, spowodowany m.in. wieloletnimi zaniedbaniami, skutkującymi nieodwracalnymi szkodami w środowisku. Krajom kandydującym przypomina się często podstawowe zasady:

- dorobek prawny UE musi być przyjęty przez kandydatów przez ich wstąpieniem do UE (transpozycja prawa, wdrażanie instytucji i procedury, kontrola przestrzegania);
- standardy w dziedzinie ochrony środowiska nie mogą być obniżane;
- okresy przejściowe mogą być traktowane jako rozwiązanie wyjątkowe

Podstawowym warunkiem przejścia dorobku prawnego UE (tzw. *acquis communautaire*) jest konieczność realizacji wielu inwestycji niezbędnych dla wdrożenia wymagań poszczególnych dyrektyw. Dla osiągnięcia wymaganego stanu urządzeń i infrastruktury ochrony środowiska konieczne będzie wydatkowanie znacznie większych niż dotychczas środków finansowych.

2. Stanowisko negocjacyjne Polski – główne problemy

Polska ubiega się o okresy przejściowe w odniesieniu do 14 aktów prawa wspólnotowego. Najdłuższe okresy przejściowe, o jakie występuje Polska dotyczą jakości wód i gospodarki odpadami. Głównym powodem ubiegania się o okresy przejściowe są koszty wdrożenia prawa wspólnotowego, które muszą być rozłożone w czasie.

Polska zastrzegła sobie możliwość zmiany stanowiska negocjacyjnego w trakcie negocjacji z uwagi na dynamiczny rozwój dorobku prawnego oraz wprowadzenie nowego prawa polskiego, które może wprowadzić pewne zmiany w kompetencjach na poszczególnych szczeblach administracji w tym obszarze. Zaproponowano także stronie wspólnotowej mechanizm dokonywania przeglądu okresów przejściowych po uzyskaniu członkostwa.

Polska akceptuje i wdroży do dnia 31 grudnia 2002r. *acquis communautaire* w obszarze ŚRODOWISKO z wyjątkiem implementacji niżej wymienionych aktów prawnych:

1. **Dyrektywy Rady 91/271/EWG** z dnia 21 maja 1991r. dotyczącej oczyszczenia ścieków komunalnych, Polska występuje w odniesieniu do art. 3, 4 i 7 dyrektywy o:

- **10-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do 31 grudnia 2015r. dla zrzutów ścieków z aglomeracji o równoważnej liczbie mieszkańców (RLM) 10000-15000 oraz dla zrzutów ścieków z aglomeracji o RLM od 2000 do 10000
- **13-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do 31 grudnia 2015r. dla zrzutów ścieków z aglomeracji o RLM powyżej 15000
- **8-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do 31 grudnia 2010r. dla zrzutów ścieków z aglomeracji o RLM powyżej 100000

2. **Dyrektywy Rady 91/676/EWG** z dnia 12 grudnia 1991 w sprawie ochrony wód przed zanieczyszczeniami spowodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego, Polska występuje o **8-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do 31 grudnia 2010r.

3. **Dyrektywy Rady 75/440/EWG** z dnia 16 czerwca 1975r. dotyczącej jakości wód powierzchniowych ujmowanych do produkcji wody do picia, Polska występuje o **8-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do grudnia 2010r.

4. **Dyrektywy Rady 76/464/EWG** z dnia 4 maja 1976r. w sprawie zanieczyszczenia spowodowanego przez niektóre substancje odprowadzane do środowiska wodnego Wspólnoty oraz dyrektyw „córek” dotyczących poszczególnych substancji niebezpiecznych. W chwili obecnej konsekwencje wdrożenia wymagań wspólnotowych w tym zakresie nie są rozpoznane w pełni. Wstępne wyniki przeprowadzanych analiz wskazują na znaczne trudności techniczne i organizacyjne a także potrzeby inwestycyjne. Szacunki kosztów i oceny pozostałych skutków wdrożenia dyrektyw będą znane po zakończeniu prac w II połowie 2000r. Biorąc pod uwagę powyższe okoliczności Polska występuje o okres przejściowy w omawianym zakresie rezerwując sobie prawo określenia jego długości w terminie późniejszym.

5. **Dyrektywy Rady 96/61/WE** z dnia 24 września 1996r. w sprawie zintegrowanego zapobiegania i kontroli zanieczyszczeń, Polska występuje o **3-letni** okres przejściowy w odniesieniu do instalacji istniejących, które trwać będzie do 31 grudnia 2010r. Ze względu na to, że do chwili obecnej nie zakończono prac nad oszacowaniem wszyst-

OCHRONA ŚRODOWISKA W PROCESIE INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ Z PERSPEKTYWY RZĄDU POLSKIEGO

kich skutków drożenia wymagań omawianego aktu prawnego, Polska rezerwuje sobie prawo do zmiany długości okresu przejściowego w trakcie negocjacji.

6. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 94/63/WE z dnia 20 grudnia 1994r. w sprawie kontrolowania emisji lotnych związków organicznych powstałych w skutek magazynowania benzyny i jej dystrybucji z terminali do stacji obsługi, Polska występuje o **7-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do 31 grudnia 2009r.

7. Dyrektywy Rady 98/70/WE z dnia 13 października 1998r. w sprawie jakości benzyny i olejów napędowych, Polska występuje o **4-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do 31 grudnia 2009r. w odniesieniu do limitu zawartości węglowodorów aromatycznych w benzynach silnikowych.

8. Rozporządzenia Rady WE/3093/94 z dnia 15 grudnia 1994r. w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową, Polska występuje o **3-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do dnia 31 grudnia 2005r.

9. Dyrektywy Rady 75/422/EWG w sprawie odpadów, Polska występuje o **10-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do dnia 31 grudnia 2012r.

10. Dyrektywy Rady 91/689/EWG w sprawie odpadów niebezpiecznych, Polska występuje o **10-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do dnia 31 grudnia 2012r.

11. Dyrektywy Rady 75/439/EWG w sprawie usuwania olejów odpadowych, Polska występuje o **3-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do dnia 31 grudnia 2005r.

12. Dyrektywy Rady i Parlamentu Europejskiego 94/62/WE w sprawie opakowań i odpadów z opakowań, Polska występuje o **5-letni** okres przejściowy, który trwać będzie do dnia 31 grudnia 2007r. przy założeniu 25% poziomu odzysku.

13. Rozporządzenia Rady EWG/259/93 w sprawie nadzoru i kontroli przesyłania odpadów w obrębie do Wspólnoty Europejskiej oraz poza jej obszar, Polska występuje o **10-letni** okres przejściowy dla niektórych odpadów z *zielonej listy*, który trwać będzie do dnia 31 grudnia 2012r. z zastrzeżeniem, że po 3 latach od przystąpienia do Unii Europejskiej zostanie dokonany przegląd sytuacji i ewentualne skrócenie okresu przejściowego.

14. Dyrektywy 97/43 EURATOM w sprawie ochrony przed promieniowaniem jonizującym pochodzącym ze źródeł medycznych Polska występuje o zastosowanie **4-letniego** okresu przejściowego, który trwać będzie do dnia 31 grudnia 2006r.

Dotychczasowe stanowisko negocjacyjne zostało opracowane w odniesieniu do stanu prawnego obowiązującego na dzień 31 grudnia 1998r. W 1999r. dorobek prawny UE powiększył się o 35 nowych aktów prawnych, w związku z czym niezbędna jest aktualizacja stanowiska negocjacyjnego. Proces modernizacji stanowiska będzie trwał do momentu aż zamknięcie negocjacji i wynikać będzie zarówno z konieczności uwzględnienia wchodzących w życie przepisów prawnych UE jak i konieczności rewizji pierwotnego stanowiska w świetle dodatkowych informacji uzyskanych w wyniku prowadzonych obecnie prac analitycznych.

3. Koszty dostosowania do wymagań prawa UE i korzyści z integracji

Jak się ocenia wdrożenie w Polsce wymagań prawa ekologicznego Unii Europejskiej będzie jednym z najtrudniejszych wyzwań procesu integracji z UE. Pomimo ogromnych postępów jakie w Polsce osiągnięto w latach dziewięćdziesiątych, nadal istnieją znaczne różnice pomiędzy standardami ochrony środowiska oraz jego stanem w Polsce, a wymaganiami jakie Unia Europejska stawia swoim członkom. Różnice wynikają z nieco innej filozofii podejścia do problemów ochrony środowiska. Jednym z podstawowych celów prawa ekologicznego UE jest realizacja zasad jednolitego rynku - tj. doprowadzenie do tego, aby wszystkie podmioty funkcjonujące w krajach stosowały te same standardy ekologiczne; podczas gdy podstawowym celem polskich przepisów ochrony środowiska jest stworzenie ram pozwalających na ochronę i zachowanie zasobów przyrodniczych.

Powyższe różnice są podstawową przyczyną wysokich kosztów, jakie związane będą z procesem wdrażania ekologicznego *acquis*. Koszty te przez ekspertów zagranicznych są szacowane **na kwotę od 74,5 do 140,4 miliardów zł**. Według badań polskich ekspertów nakłady inwestycyjne na realizację programów dostosowawczych wyniosą około **125 miliardów zł**. Koszty te mogą być jeszcze wyższe, gdyż nakłady inwestycyjne związane z wdrożeniem *acquis* nie zostały w pełni rozpoznane we wszystkich częściach obszaru negocjacyjnego. W wielu wypadkach koszty dostosowania polskiego prawa ochrony środowiska do *acquis* szacowane są wariantowo (wariant niski i wariant wysoki) przy czym ich wielkość zależy od sposobu interpretowania danej dyrektywy. Tym niemniej na podstawie dostępnych obecnie danych można ocenić w jakich obszarach i kto poniesie największe obciążenie z tytułu wdrażania ekologicznego *acquis*.

Dodatkowe środki finansowe na inwestycje ekologiczne pozyskane zostaną przede wszystkim poprzez wprowadzenie opłat produktowych i depozytowych, korzystanie przez inwestorów w większym stopniu z kredytów komercyjnych, a także w wyniku przeniesienia części nakładów inwestycyjnych na odbiorców towarów i usług. Wielkość pomocy UE na ochronę środowiska może być obecnie oceniona jedynie szacunkowo. Fundusze uzyskane z zagranicy, chociaż ich udział w finansowaniu programu wdrożeniowego nie przekroczy zapewne 10-15%, będą odgrywały istotną rolę zarówno jako dźwignia finansowa pozwalająca na mobilizowanie środków krajowych jak również jako instrument zmniejszający koszty wdrożenia wymagań przepisów ochrony środowiska UE ponoszone przez użytkowników końcowych.

Realizacja programów dostosowawczych będzie możliwa, gdy wygenerowane zostaną dodatkowe środki finansowe na inwestycje proekologiczne ze źródeł krajowych, nasz kraj uzyska pomoc przedakcesyjną, a później w ramach funduszu spójności i funduszy strukturalnych na realizację projektów tego typu, oraz gdy zostanie utrzymany dotychczasowy system finansowania ochrony środowiska, w którym znaczną rolę odgrywają fundusze ekologiczne (Naro-

OCHRONA ŚRODOWISKA W PROCESIE INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ Z PERSPEKTYWY RZĄDU POLSKIEGO

dowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz fundusze wojewódzkie, powiatowe i gminne).

Wskazując na koszty wdrożenia wymagań przepisów ekologicznych UE ponoszone przez rozmaite podmioty w Polsce należy pamiętać, że znaczna część z działań, które podejmowane będą w ramach programu dostosowawczego są zgodne z priorytetami Polityki Ekologicznej Państwa, tak więc powinny zostać zrealizowane niezależnie od tego czy Polska wstąpi do UE czy też nie. Dotyczy to m.in. kwestii ochrony wód i powietrza przed zanieczyszczeniem, uporządkowania gospodarki odpadami, zmniejszenia presji przemysłu na środowisko przyrodnicze, ochrony przyrody. Integracja z Unią Europejską przyspiesza jedynie osiąganie poszczególnych celów ekologicznych, sprawia jednak, że odbywa się to według ściśle określonych metod i wskazań zewnętrznych, a także pod presją czasu.

- podstawową korzyścią Polski z realizacji programu dostosowawczego będzie poprawa międzynarodowego wizerunku naszego kraju, który nadal-pomimo znacznej poprawy stanu środowiska w latach 90. – postrzegany jest jako państwo nieprzestrzegające wymagań ochrony środowiska;
- realizacja programu dostosowawczego powinna przyczynić się do poprawy warunków życia w naszym kraju, poprawy stanu zdrowia polskiego społeczeństwa, przyczynić się także powinna do zmniejszenia strat ekologicznych (zarówno w ujęciu makro-jak i mikroekonomicznym);
- na realizacji inwestycji wdrożeniowych skorzystają zarówno mieszkańcy wsi – m.in. poprzez rozwój infrastruktury komunalnej, racjonalizację nawożenia, możliwość uzyskania dopłat za stosowanie metod produkcji zgodnych z zasadami ochrony przyrody, jak i mieszkańcy miast m.in. poprzez poprawę jakości środowiska w którym żyją, rozwój infrastruktury komunalnej itp. Dzięki wdrożeniu standardów środowiskowych UE podmioty gospodarcze uzyskają dostęp do rynku europejskiego, a dzięki modernizacji technologii ich wyroby staną się na tym rynku bardziej konkurencyjne;
- realizacja programu dostosowawczego nie będzie jednak procesem łatwym, przede wszystkim ze względu na wysokość kosztów niezbędnych do poniesienia dla zrealizowania wszystkich koniecznych inwestycji. Wielkość nakładów inwestycyjnych na wdrożenie ekologicznego *acquis* UE ocenia się na ponad 30 mld Euro. Około 60% tych kosztów ponieść będą musiały instytucje publiczne, za wdrożenie wielu przepisów odpowiedzialne będą samorządy lokalne. Choć nie przewiduje się zasadniczej zmiany struktury finansowania ochrony środowiska (tj. nadal w znacznym stopniu ochrona środowiska wspierana będzie przez fundusze ekologiczne) to konieczne będzie zidentyfikowanie nowych źródeł funduszy przeznaczonych na cele ekologiczne. Źródłami tymi będą m.in. wprowadzone opłaty produktowe i depozytowe oraz szersze wykorzystanie źródeł komercyjnych;

- około 40% kosztów wdrożenia *acquis* obciążą podmioty gospodarcze. Ponieważ polski system wspierania inwestycji proekologicznych ze źródeł publicznych będzie musiał być dostosowany do wymagań UE spowoduje to wzrost kosztów inwestycji ekologicznych prowadzonych przez te podmioty;

Czynnikiem ograniczającym przyspieszenie wdrażania wymagań UE jest fakt, że znaczna część kosztów tego procesu zostanie przeniesiona na gospodarstwa domowe. Choć wykonane analizy wskazują, że przy utrzymaniu wysokiego tempa wzrostu realne wydatki gospodarstw na usługi komunalne oraz na energię elektryczną i paliwa zmniejszą się, to w kilku przypadkach gospodarstw domowych najuboższych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (renty, zasiłki) ich wysokość zbliży się do granicy akceptowalnej przez użytkowników.

4. Aktualny stan negocjacji akcesyjnych w obszarze ŚRODOWISKA – perspektywy

Oficjalna inauguracja negocjacji w sprawie członkostwa Polski w Unii Europejskiej miała miejsce 31 marca 1998r. Do negocjacji zaproszono oprócz Polski – Węgry, Republikę Czeską, Estonię, Słowenię i Cypr. Te kraje zwane grupą luksemburską rozpoczęły w kwietniu 1998r. wstępną fazę negocjacji, czyli przegląd prawodawstwa wspólnotowego.

W styczniu – lutym 1999r. w Brukseli odbył się przegląd polskiego prawa w obszarze *środowisko*. W trakcie screeningu strona wspólnotowa wskazała na obszary gdzie wystąpią największe problemy związane z dostosowaniem prawa. Należy do nich gospodarka odpadami, jakość wód i powietrza oraz zintegrowany system zapobiegania zanieczyszczeniom środowiska. Za niezbędne uznano wzmocnienie zdolności polskiej administracji do wdrożenia i egzekwowania prawa wspólnotowego. Podkreślono także, że pełne wdrożenie *acquis* wymagać będzie bardzo wysokich nakładów finansowych.

Stanowisko negocjacyjne Polski przygotowane po zakończeniu screeningu i konsultowane z przedstawicielami środowisk gospodarczych oraz organizacji ekologicznych w obszarze *środowisko* zostało przyjęte przez Komitet Integracji Europejskiej w dniu 27 września br. Dokument przekazano stronie wspólnotowej w dn. 8 października 1999r.

W dniu 7 grudnia 1999r. Polska otrzymała wspólne stanowisko UE i wówczas nastąpiło formalne otwarcie negocjacji w obszarze *środowisko*. W odniesieniu do niektórych okresów przejściowych UE prosiła o ponowne rozważanie ich niezbędnych długości (odpady, odpady niebezpieczne i odpady z opakowań), a także o podanie szczegółowych danych statystycznych i analiz ekonomicznych uzasadniających prośby o okresy przejściowe, oraz przekazanie szczegółowych programy implementacyjne dla poszczególnych dyrektyw zawierające wskazanie instytucji odpowiedzialnych, harmonogramy dochodzenia do wymagań dyrektyw, plany finansowe na poszczególne lata wraz z identyfikacją źródeł finansowania.

W marcu 2000r. odbyły się w Warszawie konsultacje techniczne z Komisją Europejską na temat niektórych aspektów stanowiska negocjacyjnego (m.in. ochrona wód, duże obiekty energetycznego spalania). Odpowiedź na wspólne

OCHRONA ŚRODOWISKA W PROCESIE INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ Z PERSPEKTYWY RZĄDU POLSKIEGO

stanowisko zawierające dodatkowe informacje wymagane przez kraje członkowskie została przekazana stronie wspólnotowej w dniu 10 sierpnia 2000r. Aktualnie Komisja Europejska kończy analizę odpowiedzi polskiej i przekaże stronie polskiej zmodyfikowane wspólne stanowisko UE w połowie listopada br.

Ponadto w ramach procesu negocyjacyjnego odbyły się w październiku br. konsultacje dotyczące załączników do dyrektyw UE z zakresu ochrony przyrody (dyrektywa o ochronie dzikich ptaków oraz dyrektywa w sprawie ochrony siedlisk dzikiej fauny i flory).

Postęp w negocjacjach strona wspólnotowa uzależnia od przedstawienia szczegółowych programów implementacyjnych oraz planów inwestycyjnych dla poszczególnych dyrektyw, a w szczególności tych, co do których Polska wystąpiła o okresy przejściowe. Warunkiem koniecznym do opracowania takich planów jest:

- Zakończenie procesu legislacyjnego (ostateczne rozstrzygnięcie kompetencji poszczególnych szczebli administracji odpowiedzialnej za ochronę środowiska);
- Zakończenie prac analitycznych i inwentaryzacyjnych pozwalających na podjęcie niezbędnych decyzji, (m.in. identyfikacja aglomeracji w rozumieniu dyrektywy o oczyszczaniu ścieków miejskich, okre-

ślenie obszarów podatnych na eutrofizację, oszacowanie potrzeb w zakresie modernizacji i budowy składowisk odpadów, inwentaryzacja zakładów podlegających dyrektywie o zintegrowanym zapobieganiu i redukcji zanieczyszczeń itp.)

- Przeprowadzanie konsultacji z administracją szczebla wojewódzkiego, powiatowego i gminnego – odpowiednio do posiadanych kompetencji – w sprawie priorytetów inwestycyjnych w zakresie infrastruktury i harmonogramu przedsięwzięć inwestycyjnych oraz źródeł finansowania.
- Szczegółowe ustalenie proekologicznych potrzeb inwestycyjnych zakładów przemysłowych i wiążącego harmonogramu ich realizacji, co w warunkach gospodarki rynkowej będzie niewątpliwie trudne.
- Dotrzymanie zakładanego terminu gotowości Polski do członkostwa w UE wymagałby przeprowadzenia negocjacji w obszarze *środowisko* i dokonania zasadniczych rozstrzygnięć podczas prezydentury szwedzkiej (I poł. 2001r.).

Grażyna Niesioło
Wicedyrektor Departamentu Polityki Ekologicznej
i Integracji Europejskiej
Ministerstwo Środowiska

ROLNICTWO W PRAWODAWSTWIE UNII EUROPEJSKIEJ STAN I KONSEKWENCJE DLA POLSKI

1. Podstawy prawne Wspólnot Europejskich

1.1 Dorobek prawny Wspólnot Europejskich (Acquis Communautaire) Dorobek prawny obejmuje postanowienia traktatowe, akty prawa wspólnotowego oraz orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości.

- Zasada poszanowania tego dorobku została podkreślona w postanowieniach traktatu z Maastricht. Każde nowo przyjęte do Unii Europejskiej państwo musi bezwzględnie i w całości przyjąć tą zasadę.
- Traktat z Maastricht o Unii Europejskiej nie utworzył odrębnego systemu prawnego i nie powołał (są wyjątki) nowych instytucji dla realizacji wyznaczonych dla Unii zadań. Traktat zaadoptował dla swych potrzeb funkcjonujący dotychczas we Wspólnotach system instytucjonalny i prawny.
- Nadrzędność prawa wspólnotowego (europejskiego) jest podstawą istnienia Wspólnot Europejskich i umożliwia realizację ich celów.
- Zasada prymatu prawa wspólnotowego (europejskiego) nad prawem państw członkowskich.

1.2 Prawo wspólnotowe (prawo europejskie-prawo wspólnot europejskich)

Prawo europejskie oznacza prawo Wspólnot Europejskich (prawo Wspólnotowe):

- prawo Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali,
- prawo Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (obecnie Wspólnota Europejska),
- prawo Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej.

Prawo wspólnotowe dotyczy wszystkich państw Wspólnot i obowiązuje w każdym państwie członkowskim na równi z prawem narodowym, a niektóre jego normy mają charakter nadrzędny wobec prawa wewnętrznego. Prawo wspólnotowe reguluje wszystkie zasady funkcjonowania Unii Europejskiej i relacje między jej instytucjami, państwami członkowskimi i obywatelami UE.

1.3. Porządek prawny Unii Europejskiej

- Pierwotnie źródła europejskiego prawa wspólnotowego (tzw. prawo pierwotne),
- Pochodne źródła europejskiego prawa wspólnotowego (tzw. prawo pochodne),
- Umowy międzynarodowe z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi,
- Umowy zawierane między państwami członkowskimi UE.

ROLNICTWO W PRAWODAWSTWIE UNII EUROPEJSKIEJ STAN I KONSEKWENCJE DLA POLSKI**1.3.1 Pierwotne źródła europejskiego prawa wspólnotowego (tzw. prawo pierwotne)**

Zestaw źródeł pierwotnego prawa wspólnotowego obejmuje następujące akty prawne Wspólnoty:

- Traktat założycielski, ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali (EWWiS), Paryż 1951,
- Traktat założycielski, ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (EURATOM), Rzym 1957,
- Traktat założycielski, ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą (obecnie Wspólnota Europejska), Rzym 1957,
- Przyjęte przez państwa członkowskie protokoły i oświadczenia załączone do traktatów założycielskich,
- Dalsze zmiany traktatów założycielskich (traktaty uzupełniające i rewidujące), szczególnie poprzez Traktat o ustanowieniu wspólnych organów-1965r.
- Traktat o przystąpieniu nowych państw członkowskich do Wspólnoty (Danii, Irlandii, Wielkiej Brytanii z dniem 1 stycznia 1973r., Grecji z dniem 1 stycznia 1981r., Hiszpanii i Portugalii z dniem 1 stycznia 1986r., Austrii, Finlandii i Szwecji z dniem 1 stycznia 1995r.),
- Jednolity Akt Europejski, zmieniający i uzupełniający traktaty o utworzeniu EWG, EWWiS i EURATOM-u, 1986,
- Traktat o Unii Europejskiej, Maastricht, 1992,
- Traktat Amsterdamski, 1999,

1.3.2. Pochodne źródła europejskiego prawa wspólnotowego (tzw. prawo pochodne)

- Wspólnotowe prawo pochodne-prawo stanowione przez poszczególne instytucje Wspólnot, oparte na kompetencji udzielonej w pierwotnym prawie wspólnotowym (bowiem Wspólnoty ustanowiły instytucje przyznając im władzę prawodawczą i administracyjną),
- Zestaw aktów prawnych, którymi mogą posługiwać się organy Wspólnot zawarty został w art. 189 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (obowiązuje także dla EURATOM-u) oraz w art. 14 Traktatu ustanawiającego EWWiS,
- Katalog ten zawiera określone rodzaje aktów prawnych – rozporządzenia, dyrektywy, decyzje, zalecenia i opinie – którymi mogą się posługiwać Rada i Komisja. Akty te różnią się charakterem, mocą obowiązującą, sposobem uchwalenia i służą realizacji różnych zadań (tab. 1).
- Organy Wspólnot (Rada Unii Europejskiej i Komisja Europejska) są w wydawaniu aktów prawnych związane postanowieniami traktatów założycielskich, przewidujących dla każdego rodzaju sprawy wydanie konkretnego aktu prawnego.

Tabela 1. Rodzaje aktów prawnych Wspólnot na podstawie Traktatów Rzymskich i Paryskiego

EWWiS - art. 14	EWG - art. 189	EURATOM - art. 161
decyzja (ogólna)	rozporządzenie	rozporządzenie
zalecenie	dyrektywa	dyrektywa
decyzja (indywidualna)	decyzja	decyzja
opinia	zalecenie	zalecenie
	opinia	opinia

Rozporządzenie

Jest wydawane wówczas, gdy wymagane jest scentralizowane zarządzanie Wspólnotami; zawiera normy prawne powszechnie obowiązujące; jest regulacją generalną i abstrakcyjną; adresatami rozporządzeń są zarówno państwa członkowskie jak i obywatele; jest wiążące we wszystkich swoich częściach; obowiązuje bezpośrednio we wszystkich państwach członkowskich i nie wymaga wewnątrzpaństwowego aktu transformacji; wszystkie obowiązujące normy prawne organów wspólnotowych (rozporządzenia, dyrektywy i decyzje) muszą zawierać uzasadnienie, podawać, na czyich propozycjach się opierają i jakich zasięgnięto opinii obligatoryjnych; musi być opublikowane w Dzienniku Urzędowym Wspólnot Europejskich i nie wymaga ogłoszenia zgodnie z przepisami prawa krajowego; wchodzi w życie z reguły 15 dni po publikacji.

Dyrektywa

Jest wydawana wówczas, gdy istnieje możliwość użycia łagodniejszego instrumentu niż rozporządzenie, by osiągnąć w określonym czasie jakiś cel integracyjny; wydawana jest najczęściej w sytuacji harmonizacji prawa; ma charakter wiążący, ale nie ma charakteru normatywnego; wskazuje wiążący cel każdemu państwu członkowskiemu, do którego jest skierowana; nie zawiera norm prawnych, wymaga jedynie, aby adresaci podjęli konieczne środki do osiągnięcia określonego w dyrektywie celu (obowiązuje wyłącznie adresatów); adresatami dyrektywy są wyłącznie państwa członkowskie, które zobowiązane są do wydania w określonym terminie przepisów krajowych odpowiadających treści dyrektywy; państwu członkowskiemu pozostaje możliwość charakteru aktu prawnego, wydawanego w celu wykonania dyrektywy; wchodzi w życie po implementacji przez państwa członkowskie; po realizacji dyrektywy władze państwowe powinny dokonywać wykładni przepisów krajowych w jej świetle; w dyrektywach zwykle ustala się termin, w ciągu którego państwa członkowskie muszą przedsięwziąć niezbędne środki do ich realizacji; kontrola wykonywania postanowień dyrektyw należy do Komisji Europejskiej, która może skierować skargę do Trybunału Sprawiedliwości (jeśli stwierdzi, że państwo, do którego dyrektywa została skierowana nie realizuje jej) oraz do sądów poszczególnych państw członkowskich; dyrektywy nie są jednorodną grupą aktów prawnych – wyróżnia się dyrektywy koordynacyjne i harmonizacyjne (zbli-

ROLNICTWO W PRAWODAWSTWIE UNII EUROPEJSKIEJ STAN I KONSEKWENCJE DLA POLSKI

zające ustawodawstwa poszczególnych państw członkowskich); dyrektywy które są skierowane do wszystkich państw członkowskich i dyrektywy wydane w procedurze z art. 189b Traktatu Rzymskiego muszą zostać opublikowane w Dzienniku Urzędowym Wspólnoty. Nie muszą być publikowane dyrektywy skierowane do pojedynczych państw członkowskich.

Decyzja

Służy często do rozstrzygania różnego rodzaju kwestii związanych z funkcjonowaniem wspólnego rynku rolnego, a także z harmonizacją innych sektorów polityki gospodarczej; ma charakter konkretny i indywidualny; nie ma cech prawotwórczych; obejmuje we wszystkich swoich częściach tylko tych, do których jest skierowana; adresatami decyzji mogą być państwa członkowskie lub osoby fizyczne i prawne. Rada Unii Europejskiej kieruje swe decyzje do państw członkowskich, a Komisja Europejska także do osób fizycznych i prawnych; obowiązuje bezpośrednio w państwach członkowskich i wobec adresata indywidualnego; decyzje wchodzi w życie po dostarczeniu ich adresatowi (decyzje podejmowane w pojedynczych przypadkach lub (w innych przypadkach) po obowiązkowym opublikowaniu w Dzienniku Urzędowym Wspólnot; decyzje nakładające na adresatów (osoby fizyczne i prawne) określone obowiązki stanowią tytuł egzekucyjny (wykonywane są zgodnie z procedurą kraju członkowskiego, którego obywatelem jest osoba fizyczna lub na terenie którego ma siedzibę osoba prawna).

Zalecenie

Jest formą wyrażenia stanowiska przez organy Wspólnot oraz proponowania lub formułowania pewnych postulatów, co do zachowania się adresatów tego aktu; nie posiada mocy prawnej wiążącej, jego realizacja z prawnego punktu widzenia zależy od uznania adresatów; jest instrumentem oddziaływania na Wspólnoty i na ich państwa członkowskie w procesie realizacji zadań wytyczonych przez traktaty założycielskie; jest głównie wprowadzane w sprawach, dla których nie można wprowadzić ustawodawstwa wspólnotowego; nie jest uchwalane w drodze procedury ustawodawczej obowiązującej dla rozporządzeń i dyrektyw; adresatami zaleceń mogą być państwa członkowskie WE, osoby prawne i fizyczne ich prawa wewnętrznego oraz inne organa Wspólnot; jest najczęściej adresowane do państw członkowskich.

Opinia

Nie posiada mocy prawnej wiążącej; jest formą wyrażenia stanowiska przez organy Wspólnot, do którego adresaci nie mają obowiązku się stosować, którego realizacja z prawnego punktu widzenia zależy od uznania adresatów; jest instrumentem oddziaływania na Wspólnoty i na ich państwa członkowskie w procesie realizacji zadań

wytyczonych przez traktaty założycielskie; nie jest uchwalana w drodze procedury ustawodawczej obowiązującej dla rozporządzeń i dyrektyw; brak opinii jest istotnym naruszeniem procedury decyzyjnej; adresatami opinii mogą być państwa członkowskie WE, osoby prawne i fizyczne ich prawa wewnętrznego oraz inne organa Wspólnot; jest środkiem prawnym, który najczęściej jest stosowany w postępowaniu wewnętrznym – między organami Wspólnot.

Tabela 2. Moc wiążąca aktów prawnych krajów Wspólnot Europejskich

	ADRESAT	MOC WIĄŻĄCA	TERMIN WEJŚCIA W ŻYCIE
Rozporządzenie	państwa członkowskie i osoby fizyczne i prawne	obowiązuje we wszystkich częściach	z reguły 15 dni po publikacji
Dyrektywa	tylko państwa członkowskie	obowiązuje tylko co do celów	po implementacji przez państwa członkowskie
Decyzja	poszczególne państwa członkowskie lub osoby fizyczne i prawne	obowiązuje we wszystkich częściach	po dostarczeniu lub opublikowaniu
Zalecenie	organy Wspólnot, państwa członkowskie lub osoby fizyczne i prawne	brak	-
Opinia	organy Wspólnoty lub państwa członkowskie	brak	-

Moc wiążąca aktów prawnych krajów Wspólnot Europejskich Wspólnoty mają prawną podmiotowość międzynarodową i mogą być stronami prawnych umów. Podstawowe znaczenie w tej grupie źródeł prawa mają układy o stowarzyszeniu, które ustanawiają specjalny rodzaj powiązań między Wspólnotami a krajem, który nie jest ich członkiem. Wśród układów o stowarzyszeniu należy wyróżnić:

- umowy zawierane dla podtrzymywania więzi, jakie łączą niektóre państwa członkowskie z państwami trzecimi,
- umowy przygotowujące do członkostwa we Wspólnotach oraz do utworzenia unii celnej,
- układy ustanawiające stowarzyszenia z krajami Europy Środkowej (Układy europejskie) – posiadają specjalny charakter o treści gospodarczej,
- układy o współpracy, zawierane w celu intensyfikacji i nadania ram prawnych współpracy gospodarczej.

1.3.4. Umowy zawierane między państwami członkowskimi UE

Są to porozumienia między państwami członkowskimi zawierane wówczas, gdy instytucje Wspólnot nie mają kompetencji do prawnego regulowania niektórych kwestii związanych z działalnością Wspólnot i wymagających takiej regulacji. Umowy te mogą dotyczyć przede wszystkim: międzynarodowego prawa prywatnego, uznawania i wykonywania wyroków w sprawach cywilnych.

2. Rolnictwo a prawo Wspólnot Europejskich

2.1. Wspólna Polityka Rolna

Podstawowy traktatowy dla Wspólnej Polityki Rolnej (Common Agricultural Policy) stanowią artykuły 38-47

ROLNICTWO W PRAWODAWSTWIE UNII EUROPEJSKIEJ STAN I KONSEKWENCJE DLA POLSKI

Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą (Traktat Rzymski z dnia 25 marca 1957 roku (wszedł w życie 1 stycznia 1958 roku) zawarty przez Belgię, Federalną Republikę Niemiec, Francję, Włochy i Luksemburg (tab.3).

Zgodnie z punktem 1 Artykułu 38 „wspólny rynek obejmując gospodarkę rolną i produktami rolnymi. Przez produkty rolne rozumie się produkty ziemi, hodowli i rybołówstwa oraz bezpośrednio z nimi związane produkty pierwszego przerobu”. Punkt 4 tegoż artykułu mówi też, że „w celu zapewnienia sprawnego działania i rozwoju wspólnego rynku produktów rolnych Członkowie Wspólnoty ustalą wspólną politykę rolną”. Artykuł 39 w punkcie 1 stwierdza, że „wspólna polityka rolna ma na celu:

- zwiększenie wydajności produkcji rolnej w drodze rozwoju postępu technicznego, zapewnienia racjonalnego rozwoju produkcji rolnej oraz jak najpełniejszego wykorzystania czynników produkcji, zwłaszcza siły roboczej,
- zapewnienie w ten sposób sprawiedliwego poziomu życia ludności rolniczej, w szczególności przez podniesienie indywidualnego dochodu osób zatrudnionych w rolnictwie,
- stabilizację rynków,
- zapewnienie ciągłości zaopatrzenia,
- zabezpieczenie odpowiednich cen przy dostawach dla konsumenta”.

W punkcie drugim Artykułu 39 Traktatu o EWG mówi się, że „przy opracowaniu wspólnej polityki rolnej oraz związanych z nią specjalnych metod będzie się brało pod uwagę:

- szczególny charakter gospodarki rolnej wynikający ze struktury społecznej rolnictwa oraz różnic strukturalnych i naturalnych pomiędzy poszczególnymi regionami rolniczymi,
- konieczność stopniowego usuwania tych różnic,
- rolnictwo (...) stanowi dział ściśle związany z całością gospodarki”.

Dla osiągnięcia celów wspólnej polityki rolnej Artykuł 40 w punkcie drugim mówi, że „(...) utworzona będzie wspólna organizacja rynków rolnych”, a „w zależności od rodzaju produktów organizacja ta przejmie jedną z następujących form:

- wspólnych zasad w dziedzinie konkurencji;
- obowiązkowej koordynacji różnych rynków rolnych;
- europejskiej organizacji rynku”.

2.2. Katalog aktów prawnych z zakresu prawa rolnego i żywnościowego Unii Europejskiej

Oficjalny zbiór podstawowych regulacji prawnych Unii Europejskiej wymienia obszary prawne dotyczące prawa europejskiego w zakresie prawa rolnego i prawa żywnościowego. Zestaw ten obejmuje akty prawne dotyczące następujących tematów:

1. Regulacji ogólnych:

a) wspólne mechanizmy polityki rolnej (art. 38-47 Traktatu Rzymskiego),

b) pomoc narodowa (art. 92-94 Traktatu Rzymskiego)

2. Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolniczych,

3. Struktur Rolnych

a) Struktury rolne: pomoc dla osób odchodzących z rolnictwa; zasady przemian struktury agrarnej w poszczególnych państwach członkowskich, a także w poszczególnych regionach; programy ekstensyfikacji produkcji oraz konwersji i odłogowania gruntów rolnych; regulacja dotycząca środków zmierzających do rozwoju poszczególnych dziedzin produkcji oraz zasady ograniczenia pomocy publicznej w tym zakresie; systemy administrowania i kontroli programów pomocy państwowej; programy rozwoju systemu doradztwa rolnego.

b) przetwórstwo i marketing produktów rolnych; regulacja w zakresie prywatnego magazynowania i wprowadzania na rynek towarów rolnych; standardy w zakresie przetwórstwa rolnego,

c) sieć danych księgowych: sposoby ustalania dochodów gospodarstw rolnych,

d) statystyki rolne: ustanowienie Komitetu ds. Statystyki Rolnej; ustalenia zasad prowadzenia badań statystycznych w zakresie określonych rodzajów produkcji rolnej; ujednolicenie sposobów zachowywania i przetwarzania danych statystycznych,

e) badania rolne: koordynacja badań w zakresie rolnictwa, przemysłu żywnościowego i rybołówstwa.

4. Środków finansowych: ustalanie kwot wyrównawczych; środki walutowe.

5. Zbliżania praw i środków zdrowotnych: pasze; ochrona roślin; ochrona zwierząt i zoo-technika; nasiona i nasienneństwo.

6. Organizacji rynków branżowych: uzgodnienia dotyczące organizacji więcej niż jednego rynku; zboża; wieprzowina; jaja i drób; świeże owoce i warzywa; wino; produkty mleczne; wołowina i cielęcina; ryż; tłuszcze roślinne i zwierzęce; cukier; kwiaty i rośliny żywe; pasze suszone; prze-

Tabela 3. Krótka historia Wspólnej Polityki Rolnej

Rok	Wydarzenie
25.03.1957	Podstawa WPR - Artykuły 38-47 Traktatu o EWG
1958	Określenie głównych zasad wprowadzenia w życie WPR - konferencja w Stresa (Włochy)
1960	Komisja przedstawia Radzie „Propozycje dotyczące stworzenia i wcielenia w życie WPR”
1962	Przyjęcie pierwszych regulacji dotyczących organizacji rynków rolnych
1968	Ostatnia faza tworzenia WPR, wejście w życie jednolitych cen na produkty rolne
1972	Pierwsze dyrektywy dotyczące spraw socjalno-strukturalnych
1980	Decyzja w sprawie pulapów produkcji rolnej - Rada Ministrów
01.04.1984	Wprowadzenie kwot na dostarczanie mleka
13.07.1985	Komisja Europejska wydała dokument „Perspektywy WPR” (Zielona Księga)
11-13.02.1988	Wprowadzenie dyscypliny budżetowej i systemu stabilizowania rynków (ograniczenia ilości produkcji, dla której gwarantowana jest pomoc cenowa)
1992	Początek reformy WPR (Reforma MacSharry'ego)
1995	Komisja Europejska przedstawiła „Raport w sprawie Strategii Rolnej” - Madyrt
1997	Propozycja reformy w Unii Europejskiej - AGENDA 2000
24-25.03.1999	Przyjęcie AGENDY 2000 - Szczyt Rady Unii Europejskiej w Berlinie
2000	Początek obowiązywania ustaleń AGENDY 2000

ROLNICTWO W PRAWODAWSTWIE UNII EUROPEJSKIEJ STAN I KONSEKWENCJE DLA POLSKI

twory owocowe i warzywne; surowy tytoń; len i konopie; chmiel; nasiona; baranina i mięso kozie; inne produkty rolne.

7. Produktów rolnych (poza rynkami rolnymi): jedwabniki; cukry proste (izoglukoza); groszek i fasola; białka (rośliny białkowe), produkty nie zamieszczane (w aneksie II Traktatu Rzymskiego); bawełna; inne produkty rolne.

Należy stwierdzić, że ilość regulacji przyjętych przez Unię Europejską w zakresie prawa rolnego i prawa żywnościowego wraz z nowelizacjami stanowi bardzo obszerny katalog aktów prawnych.

3. *Zmiany prawa rolnego i żywnościowego w Polsce*

Szesnastego grudnia 1991 roku podpisano w Brukseli Układ Europejski (wszedł w życie 01. 02. 1994r.) ustanawiający Stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami Członkowskimi z drugiej strony.

Celem układu Europejskiego zgodnie z punktem 1 Artykułu 1 było „ustanowienie odpowiednich ram dla dialogu politycznego, który umożliwi rozwój bliskich stosunków politycznych między stronami; popieranie rozwoju handlu i harmonijnych stosunków gospodarczych między Stronami, w celu sprzyjania dynamicznemu rozwojowi gospodarczemu i dobrobytowi w Polsce; stworzenie podstawy dla pomocy finansowej i technicznej Wspólnoty; stworzenia właściwych ram dla stopniowej integracji Polski ze Wspólnotą.

Artykuł 68 w Rozdziale III dotyczącym zbliżania przepisów prawnych mówi, że „Strony uznają, że istotnym warunkiem wstępnym integracji gospodarczej Polski ze Wspólnotą jest zbliżanie istniejącego i przyszłego ustawodawstwa Polski do ustawodawstwa istniejącego we Wspólnocie, a „Polska podejmie wszelkie starania w celu zapewnienia zgodności jej przyszłego ustawodawstwa z ustawodawstwem Wspólnoty”

Artykuł 74 o przepisach i normach w dziedzinie przemysłu i rolnictwa oraz o ocenie zgodności w Rozdziale VI (Współpraca gospodarcza) stwierdza, że „współpraca będzie miała na celu zmniejszanie różnic w dziedzinie normalizacji i certyfikacji”, oraz że „współpraca będzie zmierzać do dostosowania się do europejskich norm dotyczących jakości artykułów przemysłowych, rolnych i spożywczych”.

8 kwietnia 1994 roku złożyła Polska oficjalnie wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej.

26-27 czerwca 1995 roku Komisja UE przedłożyła podczas szczytu Rady Europejskiej w Cannes tzw. Białą Księgę pt. „Przygotowanie krajów stowarzyszonych Europy Środkowej i Wschodniej do integracji z Jednolitym Rynkiem Unii Europejskiej”. Dokument ten określa warunki, jakie muszą spełnić kraje Europy Środkowej i Wschodniej, żeby mogły funkcjonować zgodnie z zasadami jednolitego rynku. Uwzględnienie ich w ramach dostosowywania prawa kraju EŚW do prawa Unii Europejskiej jest najważniejszym zadaniem każdego kraju stowarzyszonego. Biała Księ-

ga miała i ma pomóc krajom EŚW w przygotowaniach do członkostwa w Unii oraz przyspieszyć proces integracyjny w okresie stowarzyszenia.

Wykaz aktów prawnych obejmuje także sektor rolny, w szczególności prawodawstwo rynku wewnętrznego, które dotyczy weterynarii, zdrowia, roślin i żywienia zwierząt oraz towarów rolnych objętych określonymi normami marketingowymi.

W ramach problematyki dotyczącej rolnictwa i prawa rolnego Komisja Europejska zaleciła dostosowanie prawa polskiego do odpowiednich regulacji europejskich w zakresie:

1) przepisów dotyczących weterynarii: handlu żywymi zwierzętami, nasieniem, komórkami jajowymi i zarodkami zwierząt handlu produktami zwierzęcymi; środków kontrolnych; marketingu produktów zwierzęcych; środków obejmujących więcej niż jeden sektor; importu z krajów trzecich żywych zwierząt i produktów zwierzęcych; systemu kontroli i ochrony; inwentarza hodowlanego i zwierząt czyściej krwi; opieki nad zwierzętami.

2) regulacji prawnych dotyczących zdrowia roślin i żywienia zwierząt: nasion i materiału do rozmnażania; roślin lub produktów roślinnych, żywienia zwierząt; produktów ochrony roślin; pozostałości pestycydów; wspólnotowych uprawnień dotyczących odmian roślin; rolnictwa organicznego.

3) regulacji prawnych dotyczących rynków rolnych: wołowiny, cielęciny, baraniny, koniny; owoców i warzyw; wina i produktów pochodnych; wieprzowiny, mięsa drobiowego i jaj.

W związku z obowiązkiem realizacji zadań zawartych w Układzie Europejskim w zakresie dostosowania prawa polskiego oraz w związku z wprowadzeniem zaleceń tzw. Białej Księgi, Rada Ministrów podjęła 14 listopada 1995r. uchwałę, która zobowiązywała naczelne i centralne organy administracji państwowej do przygotowania projektów harmonogramów prac dostosowawczych.

14 marca 1996 roku została podjęta przez Sejm RP uchwała w sprawie przygotowania Polski do członkostwa w Unii Europejskiej, a 8 sierpnia 1996 roku Sejm przyjął „Ustawę o Komitecie Integracji Europejskiej”.

Do zadań komitetu należy między innymi „inicjowanie i koordynowanie prac dostosowawczych w zakresie instytucji prawnych oraz opiniowanie projektów aktów prawnych co do ich zgodności z prawem Unii Europejskiej”.

W opracowanej przez Komitet Integracji Europejskiej w 1997 roku „Narodowej Strategii Integracji” czytamy w części III (Dostosowanie prawa), że „zbliżanie prawa istniejącego i przyszłego ustawodawstwa Polski do prawa europejskiego stanowi wstępny warunek integracji Polski z Unią Europejską”, oraz że „proces dostosowawczy nie zakończy się w chwili przystąpienia Polski do UE. Działania te będą musiały być również kontynuowane po przyjęciu Polski do Unii (...)”.

Dr inż. Roman Andrzej Śniady
Akademia Rolnicza
we Wrocławiu

POLSKIE ROLNICTWO EKOLOGICZNE MA DUŻE SZANSE

Czyste powietrze, gleba, woda – to podstawowe warunki naszej egzystencji i trwałości cywilizacji – stąd jednym z ważniejszych działań jest ochrona i kształtowanie środowiska między innymi poprzez określanie wskaźników i barier zabezpieczających naturalne ekosystemy przed degradacją. Podstawy dla tych działań stwarza ekologia, która jako nauka rozwinęła się dopiero w XX wieku, choć sam termin „Ekologia” i jego pierwszą definicję sformułował niemiecki biolog Haeckel w roku 1869 – ekologia jest dziedziną obejmującą całość zjawisk dotyczących wzajemnych zależności między organizmami i ich zespołami a środowiskiem.

W miarę rozwoju badań ekologicznych wyłoniły się takie kierunki jak:

- ekologia społeczna
- hydro – ekologia
- rolnictwo ekologiczne

Rolnictwo ekologiczne powstało w opozycji do rolnictwa konwencjonalnego „chemicznego” jako przejaw troski o zachowanie środowiska naturalnego i o zapewnienie zdrowego

pokarmu dla ludzi i zwierząt; natomiast odpowiednio uaktywnione procesy glebowe pozwalają uzyskać wysokie i zdrowe plony bez potrzeby uciekania się do nawozów sztucznych i pestycydów, obniżenia żyzności gleby i degradacji środowiska naturalnego.

W Polsce historia rolnictwa ekologicznego sięga lat trzydziestych naszego stulecia. W 1927r. w Kobierzycach pod Wrocławiem austriacki filozof i przyrodnik Rudolf Steiner przeprowadził prace badawcze dotyczące obornika, kompostów i próchnicy i publikował ich wyniki, a senator Stanisław Karłowicz przedstawił swój majątek o powierzchni 1700 ha na metodę biodynamiczną. Majątek ten znajdował się w Szelejewie k/Gostynia. Pan Karłowicz założył w 1930r. „Zespół Pracy Rolników i Ogrodników” oraz Towarzystwo Krzewienia zasad życia i gospodarki

zgodnie z przyrodą. Towarzystwo wydawało czasopismo – „Biologia i życie”.

W latach 80-tych zorganizowano pięć ogólnopolskich kursów rolnictwa ekologicznego. W 1989r. polscy rolnicy ekologiczni zrzeszyli się w Stowarzyszeniu Producentów żywności metodami ekologicznymi – EKOLAND, które od 1990r. należy do Międzynarodowej Federacji Rolnictwa Ekologicznego IFOAM.

Ekoland organizuje seminaria, kursy i szkolenia praktyczne, prowadzi działalność informacyjną, przyznaje i weryfikuje atesty gospodarstwa ekologicznego.

Należy zastanowić się, dlaczego niesiony przez cywilizację model technokratyczny kształtuje w rolniku jakby obowiązek instrumentalnego traktowania przyrody jej podporządkowanie i ciągle ujarzmianie. **Chyba nie ma drugiego kraju w Europie, który mógłby się dziś równać z Polską, jeśli chodzi o szansę szybkiej ekologizacji rolnictwa. Szanse te wynikają ze splotu czynników, które do niedawna uważaliśmy za hamulec postępu, ubolewając nad zapóźnieniem wobec przemian, jakie stały się udziałem rolnictwa zachodnioeuropejskiego i tak**

np. w latach 70-tych PRL niskie nawożenie 70-75 kg/ha syntetycznych nawozów azotowych było o 100 % niższe niż w RFN i Danii a trzykrotnie niż w Holandii.

Jeszcze niedawno wydawało się, że przyszłość rolnictwa leży w jego uprzemysłowieniu, in-

tensyfikacji, uniformizacji, że rośliny i zwierzęta to urządzenie do przetwarzania nawozów i pasz w surowce spożywcze, że gleba to laboratorium chemiczne, że samo rolnictwo to zestaw technologii. Dziś takie rolnictwo przeżywa kryzys: ekonomiczny, ekologiczny, społeczny, etyczny.

Intensywne rolnictwo technologiczne podniosło wydajność produkcyjną ale sumując zyski i straty, należy stwierdzić, że w krajach rozwiniętych wystąpiła nadprodukcja taniej żywności:

- o pogorszonej wartości biologicznej,
- za cenę degradacji środowiska (wody, gleby, krajobrazu),

foto. Z. Krystowski

POLSKIE ROLNICTWO EKOLOGICZNE MA DUŻE SZANSE

- za cenę zredukowania historycznej klasy społecznej do marginalnej grupy producentów rolnych,
- przy wysokiej energochłonności czyli marnotrawstwie nieodwracalnych zasobów przyrody.

Mimo wysokiej produkcji 1/3 – 1/2 ludności na świecie głoduje.

Zatem pytanie czy taka polityka rolna ma sens?

Jeśli nie to rolnictwo ekologiczne, które określane jest jako system gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w obrębie gospodarstwa bazującego na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego nieprzetworzonych technologicznie tzn. przy niewielkich nakładach energetycznych z zewnątrz – zapewnia trwałą żyzność gleby, oraz wysoką jakość biologiczną ziemio-
płodów.

Eko-rolnictwo – to program, który po prostu uwzględnia ekologiczne uwarunkowania produkcji rolniczej i jest w tym nowocześniejszy niż technologiczne, gdyż: wyciąga wnioski z jego błędów i potrafi je skutecznie przezwyciężyć.

Rolnictwo ekologiczne to program uniezależnienia gospodarstwa od nakładów zewnętrznych, poprzez stymulowanie biologicznych mechanizmów produkcyjnych w obrębie gospodarstwa – uniezależnienia się od produkcji środków wytworzonych lub przetworzonych przemysłowo. Założeniem tego programu jest naśladowanie procesów zachodzących w naturalnych ekosystemach zarówno jeśli chodzi o aspekt ilościowy (poziom intensywności), jak i jakościowy (rodzaj wprowadzonych do obiegu substancji).

Każdy rolnik powinien wiedzieć, że utrzymywanie żyzności gleby w szczególnym stopniu zależy od funk-

foto. Z. Krysiński

cjonowania naziemnych i podziemnych obiegów materii. I właśnie dlatego nawozem gospodarskim organicznym przypada tu decydująca rola podobnie jak w utrwalaniu wierzchniej warstwy gleby. Toteż każde gospodarstwo musi być traktowane jako jednostka o możliwie zamkniętym obiegu materii z prawidłowo ustawionym chowem zwierząt. Im szybciej zniknie chów zwierząt bez ziemi i uprawa roli bez zwierząt tym szybciej będzie można osiągnąć równowagę paszowo-nawozową. Nawożenie jako warunek utrzymania lub podwyższenia produkcji roślinnej oznacza z ekologicznego punktu widzenia – wspieranie życia w glebie; poprzez poprawę zaopatrzenia organizmów glebowych w materię i energię oraz stworzenie optymalnych warunków ich przemian w glebie.

Wszystkie rodzaje nawozów ich różnorodne przetwarzanie i zastosowanie są ściśle związane z systemem gospodarowania.

Produkcja nawozów organicznych ma na celu wykorzystanie przy możliwie najmniejszych stratach materii – odpadów powstających w gospodarstwie. Muszą one być tak składowane i stosowane by nie szkodziły życiu gleby, ale aby mogły zostać zasymilowane i przetworzone. Wartość nawozu podlega głównie temu kryterium. **I tak pojmowane rolnictwo bywa niestety w Polsce traktowane w większości społeczeństwa wiejskiego jako idealistyczny „powrót do natury”. Nic bardziej błędnego.**

Mgr Teodozja Ratajczak
Mgr Mirosław Gertych

foto. Z. Krysiński

OCHRONA PRZYRODNICZYCH I KULTUROWYCH WARTOŚCI KRAJOBRAZU

Różróż cywilizacyjny społeczeństw wynikający zarówno z nagromadzonego przez lata potencjału nauki i doświadczeń oraz ogromne zaplecze techniczne dzisiejszego człowieka sprawiają, że coraz częściej czujemy się zagubieni i pomimo pozornych oznak zewnętrznej siły i bezwzględności szukamy miejsca gdzie możemy żyć z daleka od codziennych stresów, pragniemy być ludźmi mającymi prawo do swoich słabości i tęsknoty za wspomnieniami bliskich nam osób, miejsc i sytuacji.

Coraz częściej tęsknimy zatem za naszym własnym krajobrazem, światem który przemija i tylko od nas zależy czy to przemijanie zatrzymamy, czy spowolnimy, czy pozwolimy mu odejść w zapomnienie.

Nie jest to tylko problem dzisiejszego człowieka, tęsknota za małą ojczyzną, krai-
ną umiłowaną i bezpieczną towarzyszy ludz-
iom od wieków.

Tęsknota ta każe nam powracać po latach do rodzinnych stron i szukać tam ukojenia od trosk i codziennych problemów.

Współczesny człowiek często wstydy się uczuć uznając je za stan słabości, a przecież te właśnie uczucia pozwoliły nam zachować naszą narodową tożsamość, legły u podstaw naszych patriotycznych zrywów, były wyrazem miłości do ziemi naszych przodków.

Nasze krajobrazy

Na ten nasz mały krajobraz, tak jak kiedyś również obecnie, składa się przyroda bez której przecież nie potrafimy żyć, kultura która świadczy o doskonałości naszego ducha i nasza historyczna przeszłość. W poezji naszych największych

wieszczów opisy krajobrazu zajmują poczesne miejsce i są wyrazem głębokiego patriotyzmu.

Na przestrzeni minionych lat, różny był stosunek człowieka do świata w którym żył; najtragiczniejszy okres przypada jednak na czasy walki z przyrodą, czasy zapomnienia i negacji własnej przeszłości. Wraz z utratą swojego krajo-
brazu człowiek tracił część człowieczeństwa. Zachowajmy zatem nasz Krajobraz w tej postaci jaką dziś posiada.

Dla wielu będzie to lekcja patriotyzmu, dla innych inspiracja do pracy na rzecz swojego regionu. Człowiek który pozna własne miejsce na ziemi, z jego przyrodą, kulturą i historią staje się z tego miejsca dumny, a świadomość związków jakie Go z tym miejscem łączą stale go dowartościowuje i umacnia. Chrońmy zatem, nasz kra-
jobraz.

W świecie współczesnym nie jest to jednak prosta sprawa. To bowiem, co często jest nośni-

foto. Z. Krysiński

foto. Z. Krysiński

foto. Z. Krysiński

OCHRONA PRZYRODNICZYCH I KULTUROWYCH WARTOŚCI KRAJOBRAZU

kiem cywilizacji i postępu, w warunkach braku kontroli staje się zagrożeniem dla krajobrazu. Dlatego właśnie rozsądny kompromis, określenie granicy interesów ochrony krajobrazu i rozwijającej się gospodarki, a także warunków realizacji tych interesów jest społeczną koniecznością.

Warto również dać prawną definicję form ochrony krajobrazu, aby pojęcie to nie podlegało dowolnym interpretacjom. Różny stopień zniekształcenia krajobrazu wymusza także potrzebę określenia kategorii naturalności krajobrazu. Niezbędne jest wreszcie podanie jak praktycznie należy krajobraz chronić i jakie powinna ochrona krajobrazu przyjąć formy instytucjonalne. Takie systemowe rozstrzygnięcia porządkowe są niezbędne dlatego, że emocjonalne pojmowanie krajobrazu wynikające z uwarunkowań środowiska kulturowego człowieka, kształtuje się na tle powiązań ze sobą konkretnych układów przyrodniczych.

Wiele czynników wskazuje na to, że utrata wartości przyrodniczych i kulturowych krajobrazu ściśle wiąże się z jego społeczną funkcjonalnością, a to już wymaga regulacji prawnych oraz form skutecznej ochrony wartości uznawanych za powszechnie cenione. Ochrona krajobrazu powinna być odpowiednia do stopnia jego zniekształcenia, a więc do klasy naturalności krajobrazu.

Formy ochrony

Innych form ochrony wymaga krajobraz pierwotny w niczym przez człowieka nie zmieniony, innych krajobraz naturalny, w którym procesy przyrodnicze pomimo ingerencji człowieka zachodzą w sposób niezakłócony, innych krajobraz kulturowy tworzony przez człowieka przy pełnym poszanowaniu wartości przyrodniczych, a innych krajobraz zdewastowany, gdzie ingerencja człowieka spowodowała istotne zakłócenia procesów przyrodniczych, całkowicie zmieniony zarówno pod względem przyrodniczym jak i kulturowym.

W Polsce ukształtowały się dwie zasadnicze formy ochrony krajobrazu: parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Zakres ochrony na terenie parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu jest bardzo zróżnicowany i w znacznym stopniu uzależniony od lokalnych potrzeb. Praktyczne działania w zakresie ochrony krajobrazu łatwiej będzie jednak omówić na przykładzie **parków krajobrazowych**, głównie z tych powodów, że w odróżnieniu od obszarów chronionego krajobrazu są wyższą formą ochrony i posiadają najczęściej instytucjonalny charakter.

Tworzenie parków krajobrazowych w Polsce zainicjował profesor Politechniki Krakowskiej Zygmunt Nowak i proces ten trwa do chwili obecnej. Powstało wiele poglądów i definicji określających park krajobrazowy, jednak pierwszym, prawnie usankcjonowanym jest zapis w ustawie z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody, który brzmi: „Park Krajobrazowy jest obszarem chronionym ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe, a celem jego utworzenia jest zachowanie, popularyzacja i upowszechnienie tych wartości w warunkach racjonalnego gospodarowania. Grunty rolne, leśne i inne nieruchomości znajdujące się w granicach parku krajobrazowego pozostawia się w gospodarczym wykorzystaniu...”

Zapis ten w pełni określa cele i funkcje parków krajobrazowych. Można przyjąć, że ustanowienie parku krajobrazowego oznacza ochronę i zachowanie naturalnych zasobów przyrodniczych, walorów kulturowych i historycznych, a także odtwarzanie i pomnażanie tych wartości. Zasadniczym elementem właściwej gospodarki na terenie parków krajobrazowych jest określenie możliwości, jakie dają naturalne warunki korzystania z lokalnych zasobów przyrody i kultury.

Do tworzenia prawidłowych warunków życia społecznego, niezbędne staje się zatem określenie norm, którym powinna być podporządkowana działalność gospodarcza. Normy te ustanowione dla obszarów parków krajobrazowych, obejmują w pierwszym rzędzie pełne poszanowanie dla obowiązujących powszechnie przepisów prawnych w zakresie ochrony środowiska, a ponadto określają dodatkowo szczególne zasady wykonywania ochrony krajobrazu dostosowane do warunków lokalnych. Odnoszą się najczęściej do racjonalnego korzystania z wód, kopalin, odprowadzania ścieków, pyłów i gazów, właściwego prowadzenia gospodarki leśnej, a także ochrony i wykorzystania zasobów kulturowych.

Podobnie bowiem jak wartości przyrodnicze istotnym celem krajobrazu są wartości kulturowe obszarów poddanych ochronie. Składają się na to nie tylko powszechnie uznane zabytki kultury materialnej, ale również rodzima tradycja i folklor. Szczególnie istotne znaczenie ma w tym przypadku budownictwo stanowiące trwałe element krajobrazu. W minionych latach popełniono w tym zakresie wiele błędów. Świadczy o tym obraz naszych wsi, miasteczek, a także dużych ośrodków miejskich.

Korzystanie z zasobów kulturowych powinno w tym przypadku polegać na stosowaniu cech regionalnych w budownictwie. Dotyczy to nie tylko architektury samych budynków, ale także założeń urbanistycznych wsi i osiedli. Należy przy tym preferować te cechy regionalne, które zapewnią rozwiązania funkcjonalne, dostosowane do nowych warunków cywilizacyjnych. Typowe dla regionu założenia wsi powinny być uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Istotnym elementem krajobrazowym regionu są wartości historyczne. Korzystanie z dziedzictwa historycznego może zapewnić warunki rozwoju turystyki, a także stanowić istotny element społecznych więzi regionalnych. Różnorodność parków krajobrazowych, olbrzymie zapotrzebowanie na ich udostępnianie sprawia, że każdy park winien mieć opracowania planistyczne w zakresie ich ochrony.

Funkcje parków krajobrazowych określone w tych opracowaniach winny być uwzględnione przy sporządzaniu planów zagospodarowania przestrzennego, a zatem w prawie lokalnym. W zapisach tych powinny być przedstawione kierunki działań na rzecz ochrony wartości przyrodniczych, historycznych, kulturowych, ładu przestrzennego, architektury oraz wynikające z nich możliwości rozwoju funkcji turystycznej.

Odmienność parków krajobrazowych wynikająca z ich wartości przyrodniczych, kulturowych i historycznych oraz funkcjonalno-przestrzennych, wrażliwość na zagrożenia zewnętrzne powodują, że nie można przedstawić jednego uniwersalnego wzorca dotyczącego możliwości gospodarcze-

OCHRONA PRZYRODNICZYCH I KULTUROWYCH WARTOŚCI KRAJOBRAZU

go przystosowania i użytkowania tych obszarów. Polityka przestrzenna, w odniesieniu do obszarów chronionych, w tym parków krajobrazowych, winna być dostosowana do zmieniającego się wykorzystywania zasobów krajobrazu. Winna ona obejmować regulacje prawne, środki ekonomiczne, opracowania planistyczne, środki informacyjno-edukacyjne, zbiory danych o środowisku, a także granice możliwych kompromisów.

Każdy park jest obszarem wielofunkcyjnym i dlatego wymaga indywidualnego podejścia przy formułowaniu polityki gospodarczo-społecznej w powiązaniu z polityką ekologiczną. Zasada ta wymaga uwzględnienia motywów tworzenia parków krajobrazowych, ich specyfiki przyrodniczej, kulturowej, potrzeb i aspiracji społeczności lokalnej oraz oczekiwań społeczności odwiedzającej park.

Utworzenie parku krajobrazowego wiąże się z nadaniem danemu obszarowi określonych funkcji co nie może oznaczać stagnacji obszaru, regionu, gminy czy wsi, ale musi stanowić zintegrowaną formę rozwoju gospodarczego, opartego o pełne poszanowanie natury i kultury.

Samorządy

Skuteczność ochrony krajobrazu określają najczęściej możliwości prawne i to nie tylko w zakresie kształtowania środowiska przyrodniczego, dlatego niesłyszanie istotnym elementem jest wykorzystanie przepisów ogólnych w powiązaniu z interesami lokalnych samorządów. Zgodnie z przepisami o samorządzie terytorialnym, władze gminy są samodzielne w zakresie polityki rozwoju w granicach obowiązującego prawa oraz określenia priorytetowych celów i sposobów realizacji.

Do właściwości gminy należą sprawy związane z:

- „opracowaniem lokalnej strategii rozwoju,
- „uchwaleniem miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego,
- „ochroną środowiska, w tym między innymi zapotrzebowaniem w wodę i kanalizację, odprowadzaniem i oczyszczaniem ścieków komunalnych,
- „zagospodarowaniem odpadów oraz utrzymaniem zieleni i zakładaniem zadrzewień.

Do właściwości gminy należą również inne zasilanie związane z realizacją programu ekorozwoju, w szczególności wynikające z przepisów ustawowych o lasach oraz o ochronie przyrody. Zadania te dotyczą:

- „zakresu gruntów,
- „uwzględniania w planach zagospodarowania przestrzennego gminy ustaleń planu urządzania lasu,
- „wprowadzania różnych form ochrony przyrody, a mianowicie:

- a) wyznaczania obszarów chronionego krajobrazu,
- b) ochrony gatunkowej roślin i zwierząt,
- c) ochrony indywidualnej w drodze uznania za pomnik przyrody, stanowisko dokumentacyjne, użytek ekologiczny lub zespół przyrodniczo-krajobrazowy.

Z wymienionych kompetencji wynika, że do zadań gminy należy **większość spraw** mających decydujące znaczenie dla stanu środowiska przyrodniczego.

Nowe warunki prawne dały gminom niespotykane wcześniej kompetencje w odniesieniu do administrowanych ob-

szarów, a także nałożyły odpowiedzialność za rozwiązywanie problemów ochrony środowiska. Wykonanie tych zadań możliwe jest w sytuacji wcześniejszego, szczegółowego określania zagadnień, których władcze działania gmin mają dotyczyć. Dlatego tak ważne jest **uświadomienie samorządom terytorialnym** aktualnego stanu środowiska w gminie, a także zasobów przyrodniczych, kulturowych i historycznych, podlegających racjonalnemu wykorzystaniu i ochronie na terenie gminy.

Charakterystyka wszystkich elementów krajobrazu powinna być przedstawiona pod dyskusję radzie gminy, od decyzji której uzależnione są ustalenia i wnioski przyjęte uchwałą do realizacji. Taki model merytorycznego działania samorządów terytorialnych jest odpowiedni do rozwoju demokracji opartej na władzy samorządowej. Model ten stwarza warunki od inspirowania inicjatyw lokalnych podbudowanych rzetelną znajomością środowiska przyrodniczego i kulturowego gminy.

Ochrona przez edukację

Bardzo ważnym elementem ochrony i kształtowania krajobrazu jest jego **funkcja edukacyjna**. Z funkcji tej wynikają realne szanse na przyszłość oraz postawa społeczeństwa wobec otaczającego krajobrazu. Edukacja ekologiczna w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu oznacza działalność mającą na celu rozwijanie bieżących kontaktów dzieci, młodzieży a także dorosłych, z przyrodą i kulturą. To nie tylko zdobywanie wiedzy, ale również umiejętności myślenia i działania w kategoriach ochrony przyrody i poszanowania zasobów kulturowych.

Różne formy krajobrazu stanowią bazę dydaktyczną, czyli swoisty poligon doświadczalny, gdzie młodzież może praktycznie sprawdzić zdobytą wiedzę i gdzie jednocześnie jest kształtowana jej wrażliwość i właściwa postawa wobec przyrody. Edukacja ekologiczna powinna być zawarta we wszystkich programach kształcenia młodzieży, a także swoim zasięgiem powinna objąć dorosłą część społeczeństwa. Zagadnienia prezentowane tej grupie wiekowej uwzględnić powinny przede wszystkim zasady prowadzenia prawidłowej działalności gospodarczej, opartej o ideę ekorozwoju.

Dyskusja na temat ochrony krajobrazu jest niesłyszanie trudna ponieważ dotyczy bardzo wielu problemów i łączy interesy różnych grup społecznych i zawodowych. Wspólnym traktowaniem musi być przy tym objęte wszystko, za równo to co dotyczy warstwy emocjonalnej krajobrazu i jego wartości estetycznych, jak też to co legło u podstaw tych wartości, a więc przyroda, kultura i historia, ale także warunki racjonalnego gospodarowania, w których ochrona krajobrazu ma przebiegać.

Bardzo ważnym czynnikiem decydującym o powodzeniu całego przedsięwzięcia jest wspólne traktowanie wszystkich składników krajobrazu. Wymaga to w pierwszym rzędzie uporządkowania obowiązującego w tym zakresie prawa i określenie zasad kształtowania „zintegrowanego krajobrazu”.

Bez spełnienia tych warunków wszelkie rozważania, co do treści problemu jak też jego społecznego miejsca wydawać się będą niepełne. Taki również charakter ma z całą pewnością przedstawiony Państwu artykuł.

Wojciech ŚCISŁO

PROJEKTOWANY CYSTERSKI PARK KULTUROWY OWIŃSKA-RADOJEWO

Przed paru laty w środowisku architektów krajobrazu, historyków sztuki i konserwatorów zabytków narodziła się myśl, aby wzorując się na istniejącej od kilkunastu lat w Polsce ochronie krajobrazu przyrodniczego, wprowadzić Parki Kulturowe, Rezerваты Kulturowe i Pomniki Kultury. Chroniłyby one obszary o dużej wartości historycznej, kulturowej (materialnej i duchowej) i przyrodniczej. Taką ochronę obszarową dopuszcza istniejąca Ustawa o ochronie dóbr kultury. Niestety, minister kultury do dziś nie wydał zarządzeń wykonawczych, które umożliwiłyby wypracowanie metodologii powoływania takich parków.

Wielkopolski Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego postanowił zatem wypracować taką metodę samodzielnie. W 2000 r. przygotowaliśmy „Program zachowania i rozwoju środowiska kulturowego” w ramach „Strategii rozwoju Województwa Wielkopolskiego”, która została uchwalona w lipcu 2000 r. Wprowadziliśmy tam m.in. zapis ochrony obszarowej w postaci 20 Parków Kulturowych (mapka 1). Równocześnie materiały nasze przekazaliśmy do zespołu opracowującego „Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Wielkopolskiego”, gdzie zostały zapisane w podobny sposób.

W „Strategii ...” zaproponowaliśmy trzy podstawowe i równorzędne cele działania polegające na: a) rozpoznaniu i ochronie istniejącego zasobu materialnego i duchowego; b) kształtowaniu przestrzeni, c) kształtowaniu świadomości. Uznaliśmy także, że niezbędne jest współpraca pomiędzy wszystkimi szczeblami administracji, a przede wszystkim, iż podmiotem naszych działań powinien być każdy obywatel. Zatem wszelkie działania powinny być zrozumiałe i akceptowane przez społeczeństwo, a nie narzucane z góry na zasadzie „My wiemy lepiej co dla Was dobre”. Tylko wtedy ochrona dziedzictwa będzie miała sens i odniesie sukces. Trzeba przekonać Wielkopolan, że takie dzia-

Owińska - pałac

łanie przyniesie im także korzyści gospodarcze. Jednak musimy najpierw zainwestować by potem czerpać z tego korzyści. Aby zaś mądrze inwestować, trzeba najpierw rozpoznać stan posiadania. My taką wiedzę posiadamy.

Mało kto zdaje sobie sprawę, że nasz region zajmuje II miejsce w kraju ze względu na ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków, a I ze względu na dobra kultury pozostające w ewidencji konserwatorskiej. Zmienia to mocno optykę postrzegania naszego regionu. Z dumą możemy stwierdzić, że niemal w każdej wsi znajduje się pałac lub dwór, park, kościół, kapliczka, aleje przydrożne, zabudowania folwarczne. Inną sprawą jest ich stan zachowania, który na przestrzeni ostatnich lat pogarsza się w zastraszającym tempie. Wielkopolska, jako jeden z najstarszych regionów w kraju, obfituje także w wydarzenia i postacie historyczne, które warte są upamiętnienia. Przy czym podkreślić należy, że wykształcony przez stulecia krajobraz historyczno-kulturowy jest wypadkową wielu czynników. Jednym z nich jest fakt, że na tym terenie żyli i tworzyli ludzie różnych narodowości i wyznań (Polacy, Niemcy, Żydzi, Czesi, Szkoci, Włosi i inne nacje), co w efekcie dało niezwykle bogatą i ciekawą spuściznę. Warta jest ona poznania i ochrony.

Jako pierwszy do objęcia ochroną proponujemy obszar położony w strefie metropolitalnej stolicy Wielkopolski czyli **Park Kulturowy Owińska-Radojewo**. Jest on położony na pn. od Poznania, na terenach, które od 1252 r. należały do zakonu cysterek (mapka 2). Wiadomo, że każda aglomeracja niszczy otaczającą ją środowisko kulturowe i przyrodnicze, chociażby przez zajmowanie kolejnych terenów pod nową zabudowę mieszkalną, przemysłową, usługową. Rzadko kiedy budzi ona zachwyt swoją formą.

Nie bez znaczenia jest też fakt, że w 2002 r. upływa 750 lat od założenia klasztoru w Owińskach. Zakonnice prowa-

Kowalskie - dwór z fosą (foto. A. Jabłońska)

PROJEKTOWANY CYSTERSKI PARK KULTUROWY OWIŃSKA-RADOJEWO

dziły gospodarkę rolno-hodowlaną, wykorzystywały rozległe lasy, jeziora, rzeki i rzeczki. W licznych należących do nich wsiach działały folwarki, folusze, młyny i jazy. Dla nich w Owińskach, w miejsce starego, w początkach XVIII w. piękny kościół i klasztor (fot. 1) wzniesli dwaj znakomici włoscy architekci Jan Catenazzi i Pompeo Ferarri. Czech Adam Swach ozdobił kościół licznymi malowidłami, same cysterki haftowały wspaniałe ornaty, antependia i inne tkaniny. To wszystko przetrwało do naszych czasów stanowiąc dowód, na jak wysokim poziomie stała kultura artystyczna tamtych czasów. Cysterki uposażały także kościoły do nich należące (Chludowo, Wierzenica).

Ziemie zakonnic, po II rozbiorze Polski zostały przejęte przez króla pruskiego, od którego kupił je berliński kupiec Zygmunt von Treskow. Wzniósł on dla siebie siedzibę w Owińskach wg projektu wybitnego architekta niemieckiego Karla Friedricha Schinkla. Synowie Zygmunta zbudowali dla siebie pałace i dwory m.in. w Biedrusku, Chludowie, Knyszynie, Nieszawie, Bolechowie, Karłowicach, Kowalskiem (fot. 2), Morasku, Nowej Wsi Górnej, Radojewie, Skorzęcinie, Umultowie, Wierzonce (mapka 3). Pałac w Radojewie wzniesiono na wzgórzu po drugiej stronie Warty w taki sposób, by z okien jego salonu widoczny był klasztor w Owińskach. Pomiedzy oboma ośrodkami dóbr kursował prom, a wiodła do niego brukowana droga ocieniona pięknymi drzewami. Podobne drogi łączyły pozostałe majątki. Wszystkim siedzibom tej rodziny towarzyszyły parki, niektóre z nich (Owińska, Chludowo (fot. 3), Radojewo, Wierzonka, Biedrusko, Nieszawa) do dziś zachwycają swoją urodą, pomimo, że czas i brak pieniędzy ich nie oszczędził. Rodzina von Treskow aż do 1945 r. mądrze i odpowiedzialnie gospodarowała ziemią. Do dziedzictwa pozostawionego przez cysterki Treskowowie dodali nowe, czytelne do dziś elementy w postaci krajobrazu komponowanego, folwarków, leśniczówek, czy wreszcie cmentarzy rodzinnych (Radojewo, Wierzonka, Owińska).

Na terenie Cysterskiego parku Kulturowego znajduje się jeszcze inny interesujący zespół miejscowości. Są to wsie zbudowane w początkach XX wieku przez pruską Komisję Osiedleńczą (mapka 2). Jakkolwiek będziemy negatywnie rozpatrywać ideologiczne pobudki działalności Komisji, dążącej do zgermanizowania Wielkopolski, to nie można nie podziwiać zbudowanej wtedy architektury, która realizowała ideę osiedli-ogrodów. Domy o różnych formach i gabarytach, zatopione w zieleni, wznoszone dla osadników z różnych terenów Niemiec, miały zapewnić im optymalne warunki do pracy. Wspólnotę zaś gminy podtrzymywały: szkoła, dom gminny, gospoda, kuźnia, pralnia, straż pożarna, cmentarz, niekiedy stacja kolejowa. Również i te osady (Chludowo, Morasko, Piątkowo, Naramowice, Umultowo, Boduszewo czy najbardziej znane Gołeczewo) były połączone ze sobą drogami obsadzonymi alejami z drzew owocowych (fot. 4) lub liściastych.

Na interesującym nas terenie istniały jednak i majątki polskie, a żyli w nich ludzie ciekawi, którzy wielce przyczynili się do wzbogacenia naszej historii i kultury (m.in. rodziny Cieszkowskich w Wierzenicy, Jackowskich we

Aleja owocowa pod Długą Gośliną (foto. A. Jabłońska)

Wronczynie, Szoldrsich w Bolechowie, Sobockich w Sobocie, Przyjemskich w Chojnicy czy Roman Dmowski w Chludowie). Pozostały po nich m.in. pisma filozoficzne, piękne nagrobki, myśl polityczna i gospodarcza etc.

By na koniec krótko wymienić jeszcze inne ciekawe i warte obejrzenia zabytki należy wspomnieć o drewnianych kościołach w Chludowie, Długiej Goślinie, Kicinie i Wierzenicy; o Dąbrówce Kościelnej, gdzie mieści się cudowny obraz MB, do którego pielgrzymowano od stuleci; o muryowanych kościołach w Morasku, Chojnicy, Murowanej Goślinie, Owińskach, Sobocie, Białężynie. Wreszcie o szachulcowym XVIII-wiecznym dworze w Łopuchowie, który od kilku lat ginie na naszych oczach, a wart jest uratowania, podobnie jak pałace w Owińskach czy Nieszawie. Są jeszcze grodziska średniowieczne w Radzimi, Barcinku, Skorzęcinie, Radojewie i Głębocku czy osady olęderskie istniejące na terenie Puszczy Zielonki.

Dlatego obszar ten zwrócił szczególną uwagę zarówno Wielkopolskiego Ośrodka jak i Miejskiej Pracowni Urbanistycznej, która uwzględniła go w swojej „Strategii dla m. Poznania”. Podjęliśmy współpracę w celu jego rozpoznania i objęcia ochroną. Mamy nadzieję, że przyłączy się do nas gminy, kolejne instytucje, jak i osoby prywatne, którym leży na sercu ochrona wielkopolskiego dziedzictwa. Pierwsze spotkanie odbyło się w PTPN w maju, następne planujemy we wrześniu. Mamy nadzieję, że uda się nam wspólnie powołać Stowarzyszenie, które doprowadzi do powołania pierwszego w Polsce Parku Kulturowego.

Chludowo - aleja grabowa w parku Klasztoru O.O. Werbisów (foto. A. Jabłońska)

PROJEKTOWANY CYSTERSKI PARK KULTUROWY OWIŃSKA-RADOJEWO

Logo

**PROJEKTOWANY CYSTERSKI PARK
KULTUROWY
OWIŃSKA-RADOJEWO**

Mapa nr 1.

*Oprac. Dorota
Matyaszczyk
Oprac. komp.
Tomasz Marzęta*

Mapa nr 2.

*Oprac. WOSIOŚK, Poznań
Oprac. komp. Beata Marzęta*

Mapa nr 3.

*Oprac. WOSIOŚK, Poznań
Oprac. komp. Beata Marzęta*

IV KONKURS PLASTYCZNY Z CYKLU „LAS W MOICH OCZACH” POD HASŁEM „OWOCE LASU”

1. ORGANIZATORZY

- Nadleśnictwo Białowieża w Leśnym Kompleksie Promocyjnym „Lasy Puszczy Białowieskiej”
- Wójt Gminy Białowieża-Białowieski Ośrodek Kultury w Białowieży
- Oddział PTTK im. Prof. J. J. Karpińskiego w Białowieży

2. TEMAT „OWOCE LASU”

Owoce lasu, w sensie dosłownym, znamy wszyscy; wielu z nas korzysta z nich bezpośrednio, np. zbierając grzyby, poziomki czy jagody. Termin ten ma także szersze znaczenie, odnoszące się do wszelkich pożytków leśnych. Człowiek i zwierzęta wykorzystują lecznicze właściwości całych roślin, ich części, np. kory czy owoców. Swoistym owocem lasu jest również drewno, лыko, kora garbarska, cienkie gałęzie, witki, korzenie. Przetworzone drewno i zawarte w nim substancje wzbogacają nasze życie, np. bez kalafonii otrzymywanej z żywicy drzew instrumenty smyczkowe nie brzmiałyby tak wspaniale. Owocem lasu są produkty zwierzęce-mięso, skóry, poroże wykorzystywane jest do produkcji odzieży i ozdób. W przeszłości owocem lasu były produkty pszczelarskie pozyskiwane przez bartników. Z lasem i jego owocami związane jest plecionkarstwo i wikliniarstwo wykorzystujące pędy drzew czy korzenie. Warto pamiętać, że wiele roślin ogrodowych ma swój leśny rodowód.

Dziś las przestał już być jedynym środowiskiem życia człowieka. Ale czy można zapomnieć o swoim dobroczyńcy? Uważamy, że nie powinniśmy tego zrobić.

3. CELE

- Poznanie otaczających nas lasów we wszystkich jego aspektach przyrodniczych i ludzkich
- Pobudzanie twórczości plastycznej dzieci i młodzieży
- Rozwijanie zainteresowań związanych z lasem i przyrodą ojczystą, miejscowością, regionem
- Poznawanie różnorodnych pożytków-darów lasu-i odnalezienie w nich najbliższych, poznanych bezpośrednio lub tkwiących w tradycji rodzinnej
- Poznanie nowych technik plastycznych (w trakcie przygotowania i wystawy)

4. ZASADY PRZEPROWADZENIA KONKURSU

- Konkurs adresowany jest do dzieci i młodzieży szkolnej

- Technika pracy: dopuszczalna każda technika malarska, rysunkowa, graficzna i mieszana, a także fotograficzna

Prosimy o zaniechanie przysyłania pocztą prac tworzonych przez naklejanie elementów roślinnych-z reguły są one zniszczone i nie podlegają ocenie.

- Format prac plastycznych: A3, A4; format fotograficzny: pocztówkowy lub 30x40 cm

- Prace muszą być opisane wg schematu: autor, tytuł, klasa oraz w przypadku pracy powstającej w szkole-nazwa szkoły oraz imię i nazwisko nauczyciela

- Prace zostaną ocenione w następujących kategoriach: dzieci w wieku przedszkolnym, dzieci z klas I-III, dzieci z klas IV-VI, klasy gimnazjum, starsze (szkoły średnie)

- Jeden uczestnik może przysłać najwyżej 2 prace
- Organizatorzy powołują komisję oceniającą prace konkursowe, w skład której wejdą: plastycy, leśnicy, przyrodnicy, działacze turystyczni

- Organizatorzy przewidzieli nagrody dla uczestników w poszczególnych kategoriach wiekowych oraz dla ich opiekunów i dyplomy dla szkół

- Prace należy składać bądź przysyłać pocztą w nieprzekraczalnym terminie **do dnia 15 czerwca 2001r.**

- Ogłoszenie wyników konkursu nastąpi 10 września 2000r. O trybie ogłoszenia organizatorzy powiadomią osobnym zawiadomieniem

- Wystawa pokonkursowa oraz wręczenie nagród odbędzie się na przełomie września i października 2001r. Dokładny termin zostanie podany wraz z ogłoszeniem wyników

5. Organizatorzy zastrzegają sobie prawo do wykorzystania prac w publikacjach i ekspozycjach lub w inny sposób. Prace przechodzą na własność organizatorów. Autorzy prac opublikowanych otrzymują egzemplarz autorski.

6. Sekretariat konkursu, do którego należy przysyłać prace konkursowe, i w których można otrzymać bliższe informacje, znajdują się w **Nadleśnictwie Białowieża, ul. Wojciechówka 4, 17-230 Białowieża, tel: (0-85) 681-24-05 lub (0-850 681-29-20, lub 0604-456-870, Andrzej Antczak, Krzysztof Zamojski.**

7. Patronat medialny sprawuje miesięcznik „Echa Leśne”.

Organizatorzy

KONKURS FOTOGRAFICZNY – „LAS W MOIM OBIEKTYWIE”

Konkurs ma charakter otwarty. Tematy prac podane poniżej cechują się dużą dowolnością. Liczymy na inwencję uczestników konkursu podczas interpretacji czterech tematów: Barwy lasu, Leśne dramaty, Życie lasu, Praca w lesie.

Konkurs podzielony jest na cztery edycje odpowiadające porom roku:

- **ZIMA** – termin nadsyłania prac 15 marca, wyniki w numerze 8/2001
- **WIOSNA** – termin nadsyłania prac 15 czerwca, wyniki w numerze 13-14/2001
- **LATO** – termin nadsyłania prac 15 września, wyniki w numerze 20/2001
- **JESIEŃ** – termin nadsyłania prac 15 listopada, wyniki w numerze 2/2002

Decyduje data nadejścia zdjęć do redakcji. Po upływie terminu każdej edycji jury wyłoni zwycięzców w każdej kategorii tematycznej, na koniec roku spośród zdjęć wybranych w poszczególnych edycjach zostanie wybrane I, II i III Zdjęcie Roku.

Nagrody główne – pieniężne bądź rzeczowe – zostaną przyznane za Zdjęcie Roku, II Zdjęcie Roku oraz III Zdjęcie Roku. Przewidziane są także nagrody dla zwycięzców w kategoriach tematycznych poszczególnych edycji konkursu (zima, wiosna, lato, jesień).

Uczestnicy przesyłają prace wcześniej nie publikowane, a udział w konkursie oznacza zgodę na publikację zdjęć w „Lesie Polskim” i na wystawie pokonkursowej.

Prace należy przesyłać listem poleconym w usztywnionej kopercie, w formie odbitek czarno-białych lub kolorowych o formacie 13x18 cm lub diapozytywów (format 24x36 i większe) pod adresem:

**Redakcja: „Las Polski”, Ul. Kaliska 1m. 7, 02-316 Warszawa
koniecznie z dopiskiem KONKURS FOTO.**

Każdy uczestnik może nadesłać najwyżej 3 zdjęcia na jeden temat w każdej edycji, tj. maksymalnie 15 zdjęć w edycji.

Każde zdjęcie powinno być opatrzone imieniem i nazwiskiem autora. Należy podać też temat konkursowy zdjęcia, tytuł zdjęcia (ew. opis fotografowanego obiektu). Ponieważ autorzy opublikowanych zdjęć otrzymają honoraria, prosimy o jednorazowe podanie na osobnej kartce wraz z pierwszą nadesłaną fotografią danych umożliwiających ich rozliczenie: imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia, imiona rodziców, adres zamieszkania, numer NIP, numer PESEL oraz adres Urzędu Skarbowego. Organizator zastrzega sobie prawo do bezpłatnej publikacji wybranych fotografii na wystawie pokonkursowej.

Nadesłanych na konkurs odbitek redakcja nie zwraca, za co z góry przepraszamy. Slajdy zostaną odesłane na wyraźne życzenie uczestnika konkursu (prosimy o zaznaczenie tego faktu w opisie zdjęcia). W innym przypadku slajdy pozostaną w depozycie redakcji.

Jury zastrzega sobie prawo do przyznania dodatkowych wyróżnień, a także innego podziału nagród.

„Eko i My”

SEA 2001, KONKURS FUNDACJI SASAKAWA PEACE FOUNDATION

Japońska fundacja Sasakawa Peace Foundation (SPF), Sasakawa Central Europe Fund ogłasza konkurs o Nagrodę Fundacji Sasakawa Peace Foundation w zakresie ochrony środowiska naturalnego, na projekty realizowane przez organizacje pozarządowe.

Fundacja Sasakawa Peace Foundation została założona w roku 1986 z zamiarem wspierania rozwoju międzynarodowego porozumienia i współpracy. W roku 1990 SPF ustanowiła fundusz dla Europy Środkowej, Sasakawa Central Europe Fund (SCEF), którego środki są przeznaczone na działalność SPF w Republice Czeskiej, na Słowacji, w Polsce i na Węgrzech. SCEF pomaga tym krajom w rozwoju ochrony środowiska naturalnego, w transformacji gospodarki centralnie planowanej na gospodarkę rynkową i wspiera rozwój organizacji pozarządowych.

WARUNKI KONKURSU

UCZESTNIK

Uczestnikiem konkursu może być organizacja pozarządowa, tzn. fundacja lub stowarzyszenie, zarejestrowane zgodnie z przepisami prawa Rzeczypospolitej Polskiej, która przedstawi projekt spełniający niżej wymienione kryteria

PROJEKTY

Nagroda ogłoszona w roku 2001 zostanie przyznana za projekt realizowany przez organizację pozarządową o charakterze nietechnologicznym i niekomercyjnym, realizowane w roku 2000. Zgłoszony projekt musi przyczynić się do zmiany postaw obywateli wobec ochrony i zachowania środowiska naturalnego, powinien być zrealizowany zgodnie z zasadami ochrony naturalnego środowiska człowieka i obowiązującym prawem. Szczegółne preferencje będą miały projekty realizowane przy współudziale instytucji publicznych.

NAGRODY

I nagroda:	6000 USD
II nagroda:	4000 USD
III nagroda:	2000 USD

Dodatkowo organizacja nagrodzona będzie miała możliwość wysłania jednego przedstawiciela na dwutygodniowy staż w Japonii, który będzie finansowany przez SCEF.

OCENA PROJEKTU

Projekty zgłoszone do konkursu będą oceniane przez Narodową Komisję Konkursową. Narodowa Komisja zaleca pięć projektów, z których zarząd SPF w Tokio wybierze zwycięzcę.

Kryteria wyboru projektów:

- a) współpraca z organizacjami pozarządowymi, instytucjami publicznymi, samorządowymi lub innymi instytucjami (szkoły, uczelnie),
- b) społeczne poparcie dla projektu
- c) użyteczność projektu
- d) pomysłowość, nowatorstwo
- e) rezultat projektu
- f) długofalowość działań organizacji

WARUNKI I ZASADY UDZIAŁU W KONKURSIE

Złożenie załączonego zgłoszenia i opis projektu w max. objętości trzech stron, w dwóch kopiach w języku polskim oraz krótkie streszczenie projektu w objętości 1 strony A4 w języku angielskim na podany adres do dnia 20 sierpnia 2001. Organizacja biorąca udział w konkursie SEA jest zobowiązana do załączenia kopii wypisu z rejestru organizacji. Częścią zgłoszenia jest także życiorys osoby odpowiedzialnej za projekt.

Wyniki konkursu zostaną ogłoszone w październiku 2001.

Decyzja Komisji Narodowej jest ostateczna. Zwycięzcę ogłosi Sasakawa Peace Foundation. Komisja ma prawo odwiedzić miejsce realizacji projektu lub prosić o dostarczenia dalszych informacji i materiałów, jeśli przedłożone materiały okażą się niewystarczające dla wydania decyzji.

Materiały uzupełniające (np. fotografie, ilustracje) mogą być dołączone do zgłoszenia.

ZGŁOSZENIA PROSIMY DOSTARCZAĆ

DO DNIA 20 sierpnia 2001 NA ADRES:

**Fundacja im. Stefana Batorego
Sasakawa Environmental Award (SEA) Piotr Konczewski
ul. Sapieżyńska 10a, 00-215 Warszawa
telefon (48-22) 536-0246 faks (48-22) 536-02-20**

LIS – VULPES, WRÓG CZY SOJUSZNIK?

„Lis to przebiegły i bezwzględny morderca niewinnych kur, szkodnik dziesiątkujący zwierzynę łowną. A jakby tego było jeszcze mało, beczelnie roznosi wściekliznę”. Tak w skrócie można przedstawić obiegowe opinie na temat tego drapieżnika, będące wynikiem trwającego od zarania dziejów współistnienia dwóch gatunków – ludzkiego i lisiego. Ile jest w nich prawdy, a ile przesądów? Czy przypadkiem nie zdarza się znowu, że forujemy niesprawiedliwe sądy, nie znając nawet oskarżonego?

Lis pospolity, którego spotykamy na polskich polach i w lasach, należy do najszerzej rozpowszechnionych ssaków drapieżnych żyjących na naszej planecie. Zasięg jego występowania obejmuje prawie całą Eurazję, Amerykę Północną a także Australię, dokąd został sprowadzony przez człowieka i świetnie zaaklimatyzował się w panujących tam warunkach. Zakres środowisk, w jakich może żyć ten drapieżnik jest równie szeroki: od lasotundry na dalekiej północy po półpustynie środkowej Azji czy Afryki, od rozlewisk i bagien po górne piętra górskich lasów. Tak szerokie możliwości daje lisowi niezwykle duża zdolność do przystosowania się do różnych warunków zamieszkiwanych środowisk. W zależności od nich, drapieżniki te mogą zmieniać rodzaj

spożywanego pokarmu, strategię i czas polowań, a nawet zachowania społeczne i strukturę hierarchiczną populacji, w jakich żyją. Taka plastyczność umożliwiła również lisowi zajęcie nowych środowisk, jakie powstały, gdy na terenach przez niego zajmowanych pojawił się człowiek i powoli zaczął rozwijać swą cywilizację. Dzięki tym przystosowawczym zdolnościom lis uniknął losu, jaki stał się udziałem wielu innych gatunków, które całkowicie wyginęły lub zostały zepchnięte na nieliczne, wciąż jeszcze dzikie obszary. Lis nauczył się wykorzystywać zmiany, związane z pojawieniem się naszej cywilizacji. Opanował pola i łąki, odżywia się odpadkami z gospodarstw ludzkich. Powoli wkracza również do większych miast. W Wielkiej Brytanii istnieją duże populacje miejskich lisów, trybem życia przypominających nasze śmietnikowe koty. Również w Polsce zaobserwować można ten proces, np. w Poznaniu lisie nory zauważyć można nawet niemal w samym centrum miasta, wykopane w nasypach kolejowych czy tramwajowych.

Kiedy zapytamy pierwszego lepszego przedszkolaka, o to czym odżywia się lis, z pewnością otrzymamy jedną odpowiedź: kurami. Taka opinia na temat diety tego drapieżnika szeroko panuje nie tylko wśród najmłodszych. Jej źródła są dość jasne: rolnicy bardzo często skarżą, że z ich obejść znika drób. Wiosną wystarczy wybrać się na dłuższy spacer brzegiem lasu, by odnaleźć dużą lisią norę, przed którą na sto procent znajdziemy kurze pióra czy nawet całe skrzydła tych ptaków. Czy naprawdę dieta lisa opiera się wyłącznie na drobiu?

Badania prowadzone w różnych częściach świata i w różnych środowiskach, zgodne są pod jednym względem: zawsze podstawę w jadłospisie lisa stanowią gryzonie. Prace z terenu Polski donoszą o tym, że pojawiają się one w pożywieniu lisa z częstotliwością od 60 do 85%, gdy dla drobiu wartość ta wynosi około 20 %. Okazuje się, że drapieżniki te raczej niechętnie zjadają kury. Zaobserwowano na przykład, że lisy mieszkające w bliskim sąsiedztwie gospodarstw, wołały polować na gryzonie na bardziej odległych polach, niż ryzykować spotkanie z człowiekiem i towarzyszącymi mu psami, w celu zdobycia tego porośniętego ptaka. Na takie wyprawy decydowały się raczej wówczas, gdy nie mogły zdobyć innego pokarmu, zwłaszcza wiosną, kiedy musiały dostarczać dużych ilości pożywienia swym młodym. Pozostałości drobiu najczęściej znajduje się właśnie przed dużymi, najbardziej rzucającymi się w oczy norami, zamieszkałymi przez lisice i ich szczenięta. Pióra czy kości dużych domowych ptaków mogą zalegać w takich miejscach bardzo długo, w przeciwieństwie do

foto. B. Goldyn

LIS – VULPES, WRÓG CZY SOJUSZNIK?

szczątków innych, mniejszych ofiar, takich jak zjadane w całości gryzonie. Powstaje w ten sposób mylne wrażenie na temat diety tych drapieżników. Gdyby hodowcy drobiu dbali o odpowiednie zabezpieczenie swych podopiecznych przed atakiem lisa (jakże często zdarza się przecież, że kury wypuszczane są na otaczające gospodarstwa pola), okazałoby się, że drapieżnik ten jest raczej zwierzęciem dla nich pożytecznym. Obliczono, że jeden lis w ciągu roku zjada od 73 do 111 kg gryzoni, co odpowiada 3,7 do 5,5 tys. osobników tych zwierząt, uważanych za największe szkodniki pól pochodzących z pól uprawnych.

Podobnie można odeprzeć zarzuty stawiane lisowi przez myśliwych. W ostatnich latach obserwują oni znaczny spadek pogłowia zajęcy, który pokrywa się w czasie ze wzrostem liczebności lisa. Pojawia się w ten sposób prosty wniosek, że za zaistniałą sytuację odpowiada omawiany drapieżnik. Z badań nad pokarmem lisa wynika jednak, że zajęce stanowią niecałe 30 % pokarmu lisa (włączając w to spożywaną padlinę), co nie jest ilością, która mogłaby odpowiadać za znikanie całych populacji szaraków. Co więcej, są to ofiary dość trudne do schwytania i z reguły ofiarą lisa padają osobniki młode lub chore. W ostatnich latach obserwuje się wśród zajęcy rozwój epidemii choroby EBHS (European Brown Hare Syndrome). Badania prowadzone w naszym kraju wykazały, że około 90 % przebadanych zajęcy miało styczność w wywołującym ją wirusem. Uważa się, że to

foto. B. Goldyn

właśnie ona, wspólnie z innymi chorobami szerzącymi się wśród szaraków, odpowiada za spadek ich liczebności. Lis pełni tutaj tylko rolę sanitariusza, usuwając chore oraz martwe zajęce.

Innym problemem, jaki wywołuje dużą niechęć do lisów jest wścieklizna. W ostatnich kilku latach obserwowany jest powrót epidemii tej choroby wśród dzikich zwierząt, pomimo prowadzonej wciąż akcji szczepień. Należy jednak zauważyć, że za taki stan rzeczy również po części odpowiada człowiek. Przeistaczając środowisko naturalne stworzył on warunki pozwalające na znaczny wzrost zagęszczenia tych zwierząt, co sprzyja rozwojowi wspomnianych epidemii. Dodatkowym czynnikiem, sprzyjającym przenoszeniu tej choroby stały się również częste kontakty ze zwierzętami domowymi, zwłaszcza z wałęsającymi się z dala od gospodarstw psami.

Myśląc o przyrodzie należy pamiętać, że nie ma w niej gatunków zasługujących na miano czarnych charakterów. Lis to tylko jedno ze zwierząt, które starają się przetrwać w ciągle zmieniającym przez człowieka środowisku i jeśli wchodzi nam on w drogę, to wynika to zwykle z naszej winy.

foto. B. Goldyn

Bartłomiej Goldyn
Student V roku biologii UAM.